

Piet de Kleijn

HET HUIS EN DE MOLEN!

HET HUIS
EN DE
MOLEN

*Piet de Kleijn werd in 1935 in Wijchen geboren.
Zijn geboortehuis stond in de schaduw van de molen waarvan
zijn vader de eigenaar was.
Dit huis, die molen en de mensen die daar het leven met hem
deelden staan centraal in deze jeugdherinneringen.*

Grafische verzorging: Drukkerij De Kleijn b.v., Wijchen
Copyright: Piet de Kleijn
Eerste uitgave: 1985
Digitale heruitgave: 2021
Heruitgave verzorgd door Vincent Jansen en Linie Plukker

HET HUIS

Als je uit de vele deuren die toegang gaven tot ons huis een keuze zou moeten maken, zou je kunnen beginnen bij de voordeur. Maar wie kwam er nu, zeker overdag, door de voordeur binnen?

De achterdeur dus, groen en altijd open.

Je bereikte deze deur via een kleine ruimte tussen een kantoor-tje en de muur van het trappenhuis naar de kelder. Nieuwe of mooie fietsen werden om veiligheidsredenen in die ruimte neergezet. Niet alleen waren ze daar enigszins aan het oog onttrokken, ze werden daar, als het donker was, bovendien beschenen door het licht dat via het kantoorraam naar buiten straalde.

Toen op een avond de fiets van mijn vader uit die ruimte verdween en daar nooit meer terugkeerde, wakte dat niet slechts beroering vanwege het materiële verlies, maar werd daardoor ook het vertrouwen in dit veilig gewaande plekje geschokt.

Er waren in ons huis misschien wel vijftig deuren. Die kon je hard of zacht sluiten. Je kon ze ook open laten staan. Geopend hielden sommige zich muisstil, terwijl andere met korte tussenpozen de tong van het slot tegen de deurstijl lieten tikken. Als je niet van dat geluid hield, riep je al gauw: "Er staat weer een deur te kleppen". Mijn moeder riep dat voortdurend.

De achterdeur was niet alleen zeer kleppergevoelig, het was ook een deur die je moeilijk zachtjes kon sluiten. Ook daarover maakte mijn moeder vaak een opmerking. Die luidde altijd zo: "Wie heeft er weer met de deuren gepatst?"

Mijn moeder was overigens helemaal niet iemand die veel bromde of snel geïrriteerd was. Maar er was een duidelijke uitzondering. 's Middags na het eten deed zij een dutje. Als dat, hoe dan ook, verstoord werd, zei ze er iets van. Mede namens mijn vader die na het eten ook even de ogen dicht deed. Dat middagdutje drukte een stempel op het huis en zijn bewoners. Ja, er was eigenlijk geen ander terrein waar-

op mijn moeder zo nadrukkelijk iets wilde.

Als ik bij andere mensen at, had ik na het middagmaal de neiging zachter te gaan praten, het geluid van de radio wat te dempen en heel voorzichtig te doen met de deuren. Ook toen ik al lang het huis uit was, floepte na het eten nog steeds het bordje "stilte" aan.

Als je door de achterdeur binnenkwam, belandde je op de "deel". De juiste uitspraak van dat woord was voorbehouden aan de echte Wijchenaren. Konden buitendorpsen bij andere klanken nog geruime tijd voor ingewijden doorgaan, bij "deel" werden zij onverbiddelijk ontmaskerd als indringers.

Over een brede stoep bereikte men de gang van het woonhuis. Tussen deze gang en de deel was een zware deur die, afgezien van het middagdutje, de hele dag openstond doch 's avonds, als mijn ouders naar bed gingen, niet slechts werd dichtgedaan maar zelfs vergrendeld.

Dat vergrendelen paste niet erg in de algemene sfeer die het huis ademde. Het was, in mijn kinderogen althans, te "zwaar". Mijn ouders schenen het evenwel noodzakelijk te vinden. Misschien omdat er soms, met name als er de hele dag bloem naar de bakkers was gebracht, betrekkelijk veel geld in huis was. Misschien ook wel omdat die grendels er toch zaten.

Links in de gang was de "kleine kapstok", een term die al doet vermoeden dat er ook een "grote kapstok" was. Misschien moet het wel zijn "kleinen" en "groten", want de eerstgenoemde was voor de kinderen en de laatstgenoemde voor de volwassenen. De kleine kapstok was laag en breed, de grote hoog en smal. Ik schat dat er in de kleine ongeveer veertien haken zaten – anderhalve haak per kind. De haken waren bevestigd in een houten plank die op de muur was geschroefd. Boven op die plank was ruimte voor handschoenen en mutsen – ofschoon ik me niet kan herinneren dat we vaak mutsen droegen. Er was ook plaats voor kerkboeken.

Tussen die plank en de muur was een kleine spleet. Dat zou een banale constatering zijn, ware het niet dat die spleet de oorzaak is geweest van een gebeurtenis die mijn vader overkwam en die, hoewel op zich tamelijk onbelangrijk, op hem en op mijn moeder een diepe indruk moet hebben gemaakt.

In de oorlog was de bloem voor de bakkers op de bon. Wilden de bakkers bij ons meel kopen, dan moesten zij een aantal bonnen inleveren, welke bonnen mijn vader weer nodig had om zelf te kunnen inkopen.

Op een goede dag waren de bonnen van een van de bakkers zoek. Mijn vader was er zeker van dat hij ze had gekregen, maar hij kon ze nergens meer vinden. Totdat ze na eindeloos zoeken werden teruggevonden in die spleet bij de kapstok.

Ik kan mij van deze bonnengeschiedenis niets meer herinneren. Ik denk ook niet dat mijn ouders ons, de kinderen, daarbij betrokken hebben. Dat was hun stijl niet. Uit het feit dat mijn moeder, veel later, het verhaal van die bonnen nog zo dikwijls heeft verteld, leid ik af dat dit voorval haar en mijn vader toentertijd danig heeft beroerd. Ik kan mij dat goed voorstellen, niet omdat ik zou aanvoelen wat in de oorlog het belang van bonnen was, maar omdat ik zonder moeite kan meevoelen met de wanhoop van mijn vader die in de eerste plaats niet het type was om in een slordigheidsfoutje te vervallen, maar die daarnaast niet over het mechanisme beschikte waarmee men tekortkomingen tegenover anderen snel en zonder al te veel littekens verwerkt.

Naast de kapstok, de kleine, was de deur naar de keuken. In die deur was een raampje van ongeveer twintig bij dertig centimeter.

Het is jammer dat nu niet meer valt te achterhalen waarom de bouwers van het huis juist daar een raam hadden aangebracht. De enige functie die het in mijn jeugd heeft gehad, was dat het echte of vermeende zwarte pietten een goede gelegenheid bood van hun stille aanwezigheid blijk te geven.

DE KEUKEN

De keuken was groot en dat moest ook, want daar leefden we. "We", dat waren mijn vader en mijn moeder, mijn vier zussen en mijn vier (later drie) broers, terwijl als het etens-tijd was, er bovendien vaak gasten mee aanschoven. Het is dan ook niet verwonderlijk dat degene wiens taak het was de tafel te dekken, zijn werkzaamheden altijd begon met de vraag: "Met hoeveel zijn we?"

In de keuken dus aten we, gezeten aan een grote tafel die aan twee kanten uitgetrokken kon worden. In de keuken speelden we. In de keuken werd genaaid, versteld en gestreken; gekookt en geweekt, en werd het geslachte varken tot brij, worst, kaantjes en zult verwerkt.

De keuken ook was de plaats waar 's winters werd gestookt. Wij, de kinderen, leefden evenwel het hele jaar door veel buiten en de kachel rijst in mijn herinnering dan ook niet op als een warmtebron maar als de plek waaromheen natte of bevroren schoenen, handschoenen en kousen werden gedrapeerd.

Niet kou of vermoeidheid maar de invallende duisternis had ons naar binnen gedreven, en daar stond de salamander gereed om ons natte goed te drogen, zodat we het de volgende dag weer aan konden.

Die warme salamander was er ook al als wij 's morgens aantraden voor het ontbijt. Mijn moeder had dan de kachel al leeggehaald, een vuil en stoffig karwei. Zij had er vervolgens een prop krantenpapier ingestopt, daar wat dunne houtjes overheen gelegd, het geheel begoten met een scheutje petroleum en er een lucifer bij gehouden. Als het onderste laagje goed vlam had gevat, volgde wat dikker hout en daarna snorde de kachel op antraciet naar de avond toe.

Nooit zeiden we: "Goh, hebt u de kachel al aan." We vonden dat vanzelfsprekend. En mijn moeder vond het vanzelfsprekend dat zij, altijd zij, het vuurvrouwkje was.

De keuken telde drie ramen, een groot raam aan de voorkant en links en rechts een smaller raam. Het raam links keek uit op een grote regenton en verder op de "stoep" – zo noemden wij dat althans, maar daarvoor was de ruimte van wat in feite een breed erf was, eigenlijk veel te groot.

Als het raam open stond, drong vaak een hoog "gesjierp" naar binnen, afkomstig van de houthandel aan de overkant. Meer echter dan aan het doordringende geluid van bomen die tot planken worden gezaagd, doet dat raam me denken aan het goede leven. Dat kleine plekje vormt in zekere zin de synthese van alles wat men – achteraf? ten onrechte? – wil toedichten aan een rustige, gelukkige jeugd in een klein overzichtelijk dorp, juist voordat de auto, eerst, de elektronische apparaten, vervolgens, en de computer, tenslotte, hun intrede zouden doen in onze beschaving.

Door dát raam scheen 's middags de zon. Als dát raam open stond, was het warm, was het zomer en drong de geur van lindebloesem naar binnen. Ik weet dat het objectief onjuist is, maar ik schrijf toch neer: en door dat raam schéén heel vaak de zon, kwám dikwijls warmte naar binnen en was het veel vaker zomer dan alleen in de zomer.

Onder dat raam eindigde de aanrecht. Het andere uiteinde van de aanrecht sloot aan bij gootsteen en pomp en was het onafgebroken middelpunt van afwasactiviteiten. Een prozaïsch stukje keuken.

Het deel bij het raam deelt echter in de zonnige idylle van het raam zelf want dáár immers lagen, als wij om vier uur uit school kwamen, de boterhammen met suiker en de sneetjes peperkoek klaar, daar ook lokaliseer ik bakblikken vol met boterkoekjes en zie ik grote plakken borstplaat liggen afkoelen.

Het grote raam roept weinig herinneringen op, behalve natuurlijk die van het uitzicht op een magnifieke lindeboom.

Je moet zo'n boom vlak voor je huis overigens niet idealiseren. Hij nam erg veel licht weg in de keuken, drupte in de zomer zijn kleverig vocht op de onder deze boom opgestelde tuinstoelen en bleef onder de grond voortdurend actief, hetgeen tot gevolg had dat geen enkele tegel in het "zitje" recht lag of op zijn plaats bleef liggen, zodat de tuinmeubelen altijd stonden te wiebelen.

Het raam rechts keek uit op de molen en op het voetbalveld dat zich aan de voet van de molenberg uitstreckte. De consequentie van dat "uitkijken op de molen" was natuurlijk dat je ook vanuit de molen dat raam kon zien. Van dit gegeven maakte mijn moeder gebruik om voor dit raam een krant te zetten. Voor mijn vader, die op de molen werkte, was dit het teken dat het eten klaar was. Overigens liet in de periode dat er nog met wind werd gemalen, de natuur zich niet door een krant gebieden. De wind was wispelturig en trok zich van de regelmaat in een huishouden niets aan. Wellicht is dat de reden dat als mijn vader daadwerkelijk voor de maaltijd verscheen, het uit den boze was dat er nog gewacht moest worden op een van de kinderen.

Er heerste in ons gezin, gemeten naar de maatstaven van die tijd, regelmaat, doch een regelmaat die niets onredelijks of geforceerds had. Ons aller aanwezigheid aan tafel op het moment dat mijn vader aanschoof – aan het hoofd en in de beste stoel – was evenwel een eis waarmee niet gemarchandeerd kon worden.

Hoe mijn moeder maaltijden voor tien en meer personen regelde naar de luimen van de wind, ontging je als kind volkomen. Volwassen geworden en ruimschoots in de gelegenheid daarover rustig na te denken, begriep je het evenmin.

Dat klaarmaken van de maaltijden gebeurde uiteraard op de kachel. Niet op de kachel die dienst deed als warmtebron en als droogtrommel maar op een elektrisch fornuis.

Mijn ouders liepen inzake technische ontwikkelingen zeker niet voorop. Er waren echter twee uitzonderingen. We beschikten, ten eerste, al zeer vroeg over een telefoon. We hadden abonneenummer 17 en als ik mij niet vergis betekende dat dat mijn ouders de zeventiende telefoonaansluiting van Wijchen de hunne mochten noemen.

Nu, ongeveer vijftig jaar later, moet men om dezelfde plaats en dezelfde abonnee te bereiken het nummer 08894 - 12894 draaien. In die twee telefoonnummers zou men een wiskundig zuivere afspiegeling kunnen zien van het verschil tussen toen en nu.

De tweede technische voortvarendheid betrof het fornuis. Ik heb geen enkel statistisch gegeven bij de hand, maar ik denk toch dat voor de oorlog '40 - '45 maar zeer weinig mensen elektrisch kookten.

Waarom mijn ouders tot de aanschaf van een elektrisch fornuis hadden besloten, is mij onbekend. Een van de voordelen was in ieder geval dat elektrisch koken zo schoon was en dat het fornuis zo gemakkelijk gereinigd kon worden. Hoewel het tegenover mijn moeder, die zeer goed kon koken, een grote onrechtvaardigheid is, denk ik gek genoeg bij dat fornuis eerder aan schoonmaken dan aan koken en zie ik niet zo zeer pannen voor me als wel omgekeerde kookelementen die uit het fornuis gehaald waren om het poetsen te vergemakkelijken. Het ongewone waaraan je niets hebt en dat het toch wint van het gewone waarvan je dagelijks mag genieten.

Dat zou ook de verklaring kunnen zijn van de speciale aandacht die toen uitging naar een aan het elektrisch fornuis vastzittende kachel. Een met kolen gestookte bijverwarming, niet zo'n erge goede en eigenlijk meer bedoeld om voor de potentiële koper de kloof tussen kolenkachel en elektrisch fornuis te verkleinen dan om de temperatuur op peil te houden. In deze kachel zat een draaischijf waarmee je de trek kon regelen. Het draaiende deel van de schijf bestond uit mica. Achter het mica zag je vlammen of het rode schijnsel van vuur. Dat was fascinerend. Jammer genoeg

ging het mica vaak kapot en verloor de gloed daardoor veel van zijn intimiteit.

Het fornuis had een oven. Ook daarin zat een kleine opening die open en dicht kon en ook dat was fascinerend. Of het gaatje veel praktisch nut had, betwijfel ik.

Overigens denk ik bij die oven wel aan koken. Dat komt omdat er thuis veelvuldig koekjes werden gebakken – boterkoekjes vooral – en omdat wij al vroeg daadwerkelijk bij deze fabricage betrokken werden. Dientengevolge had je nogal eens een zelf gekneede en gevormde beslag in de oven staan. De bekoring die daarvan uit ging overtrof toen nog ruimschoots die van een mooi vrouwenbeen. Steeds weer knielden we neer voor die oven, steeds weer wilden we door een kier naar binnen kijken om te zien of het beslag al gerezen was en steeds weer zei mijn moeder: "Niet open maken, dan slaat het neer".

Dat was de waarheid, niet een opvoedkundige list.

Die gebruikte mijn moeder (en ook mijn vader) wel om ons verlangen naar dropwater in te tomen. In de kruidenierswinkel kon je voor twee cent een dropstok krijgen. Wat de officiële naam was, weet ik niet. Wij noemden het "suikerpek". Het had dezelfde vorm als een kaneelstok maar het was harder en zwart en smaakte naar drop. Van die stok sneed je een stuk af en dat stopte je in een flesje gevuld met water. Als je dan flink schudde, ontstond er een lichtbruine schuimkraag en daar ging het om. De zoete smaak van dat schuim was lekker. Niet bijzonder lekker – op den duur werd je er zelfs tamelijk gammel van – maar omdat het proeven vergezeld ging van zuigen en vooraf werd gegaan door schudden, steeg de bekoring van dit genotmiddel toch uit boven concurrenten als zoethout, dropveters, wit-zwart, jodenspek, toffees, toverballen, schuimpjes en katjes.

Onze ouders zeiden dat het dropwater beter ging schuimen als het geruime tijd in het donker stond. Wij geloofden dat en lieten ons op deze eenvoudige wijze afbrengen van onze neiging om de hele dag aan een fles te lurken.

Boven het fornuis was een schouw, niet erg breed, wel vrij diep. Op de houten rand van de schouw was ter versiering een strook katoen aangebracht. Een van onze tafelgasten, een brutale Dominicaan, had de gewoonte daaraan zijn bril te poetsen. Gelukkig kwam hij niet vaak: een of twee keer per jaar als hij in Wijchen op termijn d.i. op bedeltocht was. Hij arriveerde altijd juist voor etenstijd en wekte de indruk dat hij overal juist voor etenstijd arriveerde. Met zijn lawaaiërig optreden, de grote borden eten die hij naar binnen werkte en zijn misplaatste brillepoetselij liet hij van een aantal evangelische deugden een weinig aantrekkelijke kant zien.

In de schouw waren draden gespannen waaroverheen was werd gehangen. Was. Als mijn gedachten in en rond dit grote huis gaan rondwaren, ontmoeten zij overal was. Boven de kachel dus en aan de ijzeren rand rond de kachel. Op houten verplaatsbare rekken, niet alleen in de keuken maar overal waar vuur brandde of gebrand had. Was ook en veel op de grote zolder, waar het schuin aflopende dak zeer geschikt was voor een hele serie lijnen. Lange lijnen ook op de zogenaamde oude zolder. En natuurlijk was buiten. In de tuin waren langs de paden twee rijen lijnen opgesteld, ieder zo'n tien meter lang en met een dubbele draad. Daarnaast lag nog een grasveldje. Dat heette "de bleek" en dat heette terecht zo, want daarop werd de was te bleken gelegd.

Alleen die was op de bleek roept vrolijke herinneringen op, herinneringen aan zon en snel voorbijtrekkende wolken, aan grassprietjes en meizoentjes tussen de witte lakens en slopen, aan lente en ruimte. Voor het overige had al die was iets benauwends. Hij rook naar plicht en werken en veroorzaakte wasem op de ruiten en in de gedachten.

Er was, in de keuken, één waslijntje dat vrijwel nooit gebruikt werd maar dat voor mij dezelfde bekoring had als het kijkgaatje in de oven en de draaischijf in het fornuis.

Op de stijl van de keukendeur was een ronde blauwe doos gemonteerd. In die doos zat een lijn die, als je hem uitrolde, helemaal tot het andere einde van de keuken reikte. De lijn werd niet gebruikt omdat hij veel te slap was, maar als speelgoed voldeed hij uitstekend.

DE GANG

Als je de keuken uit liep en linksaf sloeg, passeerde je eerst een grote houten dekenkist. Wij spraken overigens nooit van dekenkist, maar gewoon van de kist, ofschoon ik geloof dat er behalve kleding soms inderdaad dekens in zaten. In ieder geval zaken die je niet vaak nodig had, want de kist openen betekende dat je eerst een vaas met bloemen moest verwijderen en vervolgens een groot bruin kleed dat in een punt tot op de grond hing.

Het was een mooie kist, maar hij stond daar niet goed. Of anders gezegd: de gang was er te smal voor. Het was typisch een voorwerp dat je ergens neerzet omdat zijn werkelijke of psychologische waarde dat vereist, zoals je ook bepaalde kledingstukken aantrekt omdat ze voor veel geld zijn gekocht of van zo'n kostbaar materiaal zijn gemaakt. In je hart zeg je van zo'n kist: hij staat in de weg, en van zo'n kledingstuk: het zit niet lekker.

De Engelse soldaat die met Kerstmis 1944 tegen die kist aanbotste en daarbij een bloemenvaas deed sneuvelen, was natuurlijk dronken zoals met Kerstmis '44 tweederde van onze inkwartiering dronken was. Maar ook zonder evenwichtsstoornissen was het heel goed mogelijk tegen die kist aan te lopen en de daaroverheen gedrapeerde doek mee te trekken, dat laatste des te gemakkelijker omdat de kist altijd goed in de was stond en dus weinig weerstand bood aan geglij.

Aan de muur tegenover de kist hing een fraaie met de hand getekende stamboom van de familie en ook daarvan gold dat het een mooi en interessant object was, maar te groot voor de smalle gang.

Op de vloer in de gang lagen tegels. Grijs met een blauw-lichtgrijs motiefje. Sombere tegels. Of leek dat maar zo omdat de zon zo moeilijk in deze gang kon binnendringen? In ieder geval bleef door de lange gangloper een deel van de tegels onzichtbaar. De "tegelpaden" links en rechts van de loper leenden zich uitstekend voor het heen en weer rollen van knikkers of het lanceren van autootjes en treintjes.

Dat gold dan vooral voor de strook aan de kant van de woonkamer. Aan de andere kant stond die kist, wederom in de weg, tenzij je het erg spannend wilde maken en deze massieve hindernis opnam in je speelplan.

Tegenover de grote kapstok, waar iets kils en onpersoonlijks van uitging, hing een barometer.

"De barometer loopt vooruit", "de barometer loopt terug". Ik heb het mijn moeder honderden malen horen zeggen. Alsof dat nog niet genoeg was hadden ook haar beide zussen, mijn tantes Marie en Drika, een barometer, en iedere keer als ik daar kwam – en ik kwam er zeer dikwijls – vernam ik andermaal hoe de barometer "stond" respectievelijk "liep".

Nu ontging het mij, in de eerste plaats, wat dat betekende: de barometer loopt terug, de barometer loopt vooruit. Een klok, dat begreep ik. Een koortsthermometer, daar zag ik ook wel iets in. Maar een barometer, nee, dat sloeg nergens op, zeker niet op het weer.

Toch leek het zo eenvoudig. Want om domkoppen zoals ik tegemoet te komen, hadden de makers niet slechts met millibaren en ander wetenschappelijk abacadabra gewerkt, doch ook ogenschijnlijk eenvoudige begrippen gebruikt zoals mooi, veranderlijk, slecht, storm. Daar viel iets mee te doen, zo leek het.

Maar – en dat was mijn tweede bezwaar tegen onze barometer – hij stond altijd op veranderlijk. Je kon weliswaar

door op het glas te tikken (je moest dan wel flink tikken) de wijzer van zijn plaats krijgen, maar dat die wijzer ooit uit eigen beweging, dat wil zeggen onder invloed van de luchtdruk zich verplaatste, ik heb daar altijd sterk aan getwijfeld.

Nu leek het alsof ook die verplaatsing op eenvoudige wijze te controleren was. Je kon namelijk over de naald van de barometer een soort tweede naald draaien die niet gevoelig was voor luchtdruk en dus gewoon bleef staan waar je hem had neergedraaid. Ten opzichte van deze onbeweeglijke naald kon dan afgelezen worden of de gevoelige naald zich had verplaatst, anders gezegd of de barometer vooruit of achteruit was gelopen.

Afgezien van het feit dat het systeem niet klopte, ging het verplaatsen van die controle-wijzer zo stroef dat in ieder geval de kinderen daarmee niet overweg konden en bijgevolg ook niet met de barometer in zijn geheel – die bovendien te hoog hing, een vervelende vierkante vorm had en was uitgevoerd in een gevlamde, mahoniehoutachtige kleur die me toen al tegenstond.

Mijn moeder ging onder dit alles in het geheel niet gebukt en tikte dag in dag uit allerlei belangrijke informatie uit dat naargeestige instrument. Met die informatie deed zij verder niets, zoals zij ook niets deed met het weerbericht dat zich harerzijds eveneens mocht verheugen in een nimmer verflauwende belangstelling.

Zoals gezegd beschikten ook mijn tantes over zo'n apparaat en ook daarvan gold dat het een irritant toestel was. Met één uitzondering: de vorm was mooi. Voor het overige raadpleegden de tantes, of in ieder geval tante Marie, de barometer nog vaker dan mijn moeder. In tegenstelling tot mijn moeder leek voor tante Marie de gang naar de muur nog enig nut te hebben. Haar veelvuldige bezigheden in de tuin kregen een schijn van wetenschappelijke begeleiding doordat zij een overigens onbestaanbaar verband zag tussen de voorspellingen van de barometer en de groei der gewassen.

Onder die barometer thuis heb ik de grootste angst van mijn leven gekend.

Angstervaringen uit de jeugd kunnen soms een blijvend stempel drukken op het verdere leven. Belevissen uit vroegere jaren kunnen nog lang doorwerken of op onverwachte momenten aan de oppervlakte komen. De aanleiding tot de angstbeleving kan reëel zijn, maar het is ook mogelijk dat een in feite neutrale gebeurtenis ten gevolge van latere ontwikkelingen uitgroeit tot een angstcomplex.

Mijn angst was een hele zuivere angst. Ik bedoel daarmee dat onder dezelfde omstandigheden iedereen bang geweest zou zijn, dat de angst een duidelijke oorzaak had, dat het begin en het einde ervan aangegeven kon worden en dat er over gepraat mocht worden.

Juni 1944. De geallieerden zijn geland in Normandië. De opmars door het bezette Westen begint. De bedoeling is door te stoten tot de Rijn en dan naar Duitsland af te buigen.

Noord-Frankrijk, België. In hoog tempo rukken de legers op. Zuid-Nederland. Hevige gevechten in de Peel. Nijmegen wordt bereikt. Het gevecht om de brug over de Waal.

Tien kilometer scheidt ons van het front. Dat is tamelijk veel en daarom was de reële bedreiging op die grijze zondag in september 1944 misschien niet werkelijk groot. Tenzij het de geallieerden niet zou lukken de brug te veroveren, tenzij het gevechtsterrein zich naar de Maas zou verplaatsen. Maar deze op strategisch inzicht gebaseerde gedachten kwamen in mij niet op. Nee, de angst was, zou je kunnen zeggen veel lijfelijker, veel tastbaarder. Onophoudelijk gebulder van kanonnen. Mitrailleurs waarvan de hele lucht darverde. Schoten die zo dichtbij leken dat ze het eigen huis tot doelwit schenen te hebben. Zwarte rook aan de noord-oostelijke horizon.

Het huis beefde. We vluchtten naar de gang en mijn plaatsje was toevallig onder die barometer.

Waarom de gang? Ik weet het niet. Ik geloof dat verwacht werd dat de dicht bijeen staande muren meer beschutting zouden bieden, dat kogels daar minder snel door zouden vliegen. Je was nog klein en je geloofde blindelings dat de groten verstandige maatregelen namen.

We stonden daar, groot en klein, tegen de lichtgele muren van de gang gedrukt. Het was zondagmorgen en buiten was het oorlog. Je was bang. Je wist dat het schieten geen abstractie was, dat het mensen raakte, verwondde, doodde. Je wist ook dat het niet alleen soldaten waren die omkwamen. De dood was doorgedrongen, nu eigenlijk voor het eerst, tot je eigen wereld. Je kende slachtoffers bij hun naam. De werkelijkheid van de kring van mensen rondom je vader en je moeder, jouw eigen werkelijkheid, ook die was in gevaar. Je wist het, bewust en scherp want je eigen zus was gewond uit het rokende Nijmegen van februari 1944 thuisgekomen. Je eigen broer was na datzelfde bombardement nooit meer thuisgekomen.

DE GROTE KAMER

De grote kamer. Sigarenrook, koffie met veel melk (gewone melk), bruine pijpen, een kolenhaard, stevige rolluiken, een hangklok met een speciaal timbre. Als de deur van de grote kamer opengaat, vliegt dat spontaan op me af.

De kamer lag op het noorden, was donker en speelde bijgevolg haar sterkste troeven uit in de winter wanneer haard en luiken samenzwoeren in een knusheidskomplot. Weliswaar keek de kamer uit op idyllische plekjes als molen, bosjes, speelweide en grasveld, maar het was alsof voor de sfeer binnen, de onmiddellijke omgeving bepalender was dan dat wat verder weg lag.

In deze onmiddellijke omgeving bevond zich een gedeelte van de tuin. Het beeld van deze tuin werd natuurlijk eniger-

mate bepaald door de ligging op het noorden. Maar dat was het toch niet alleen wat deze tuin een kil aanzien gaf. Het was ook de gewoonte om aan het begin van een pad dat naar de voordeur leidde, coniferen te plaatsen. In de wijde mij bekende omgeving zag men daar waar het pad of de oprit begon, een soort naaldboom staan, verschillend in grootte en vorm maar onveranderlijk groen en steriel. Nooit kon men aan deze bomen de seizoenen aflezen. Slechts wanneer sneeuw hun takken bedekte, kregen ze paradoxaal genoeg iets persoonlijks, maar dat was dan meer de verdienste van de sneeuw dan van de conifeer. Meer nog dan het onpersoonlijke en onaangedane hinderde de kunstmatige groeivorm die hen door mensenhanden werd opgedrongen. Met behulp van heggschaar of ander marteltuig werden ze omgevormd tot kegels, bollen en pieken, zij die er van zichzelf al zo steil uitzagen.

Wat deze menselijke modulering betreft kregen de wachters aan het begin van ons tuinpad nog een redelijke mate van vrijheid en ging de beker van fantasieloze krullen en stijve driehoeken – speciaal bij boerderijen zag men daarvan huiveringwekkende voorbeelden – aan hen en ons voorbij.

Doch het bleven coniferen, en daar het ook coniferen waren die zorgden voor de afscheiding tussen de straat en de tuin, bepaalden stroeve naaldbomen toch voor een belangrijk deel het uitzicht vanuit de grote kamer.

Nog een andere boom verscheen bij dat uitzicht op het netvlies. Een treurwilg. Men zou denken dat hierdoor het kille plaatje nog somberder wordt. Men moet zich echter niet door een naam laten verleiden. De treurwilg heeft niet zozeer iets treurigs als wel iets zeer kalms en sereens. Het is een hele sympathieke boom.

Nee, de naam of het soort boom, dat was het niet. Er was iets anders aan de hand. De treurwilg stond er wel, maar hij viel helemaal niet op. Het soort gast van wie je aan het eind van de avond zegt: was die er ook?

Hij was misschien niet erg groot, maar wel zeer regelmatig

van vorm. De dunne takken hingen in een mooie cirkel tot op de grond en vormden op die manier een klein prieeltje. Vanuit de kamer gezien stond hij wat naar rechts, en het was waarschijnlijk deze positie die hem tot een vergeten boom maakte. De aandacht van de kijker ging vooral uit naar het pad bij de voordeur, naar de straat, de molen en het weiland, en daarvoor moest hij zijn blik naar links draaien. Bovendien stond, zoals gezegd, achter de treurwilg en als afscheiding met de straat een heg van, alweer, coniferen. Je kon daar niet overheen kijken en dus hadden ogen daar niet veel te zoeken.

De kamer was daarom op zijn best als het koud was of als de wind in de verkeerde hoek stond. Dan was er alle reden om die prachtige houten "rolramen" te voorschijn te toveren.

Wat de officiële naam voor deze apparaten was, weet ik niet. Misschien bestond die wel niet omdat het voorwerp zelf zo zeldzaam was. Het waren geen houten vensters of luiken die je aan de buitenkant voor het raam kon draaien. Het waren ook geen rolluiken die je aan de binnen- of buitenkant naar beneden kon laten zakken. Je kon ze eigenlijk het beste vergelijken met houten deuren ter grootte van het hele raamoppervlak. Deze deuren gleden, aan de binnenkant, over een rail die boven en onder op het kozijn was aangebracht en die rechts respectievelijk links van het raam in de muur verdween. Want dat was het aardige: overdag waren die grote rolramen onzichtbaar omdat ze helemaal in de muur opgeborgen konden worden.

Als duisternis, koude en wind het huis naderden, werden zij aan een kleine koperen ring uit de muur getrokken. Zij produceerden dan een rommelend geluid dat deed denken aan wegstervend onweer. Eenmaal op hun plaats, gaven zij een groot gevoel van geborgenheid en vormden een veilige beschutting tegen de onbekende wereld.

Hoewel de afsluiting vrij afdoende was, bleef er onder en boven toch een kleine spleet onbedekt. Maar bij onbedekte kieren, spleten en gaten trof men onveranderlijk mijn

moeder op zijn weg. Zo ook hier. Van stof had zij twee grote, lange "slangen" gemaakt, deze gevuld met zand of zaagsel en aan de uiteinden dicht genaaid. Deze in alles op dikke worsten gelijkende rollen werden onder voor de spleet gelegd teneinde de wind en de kou ook daar buiten te houden. Wanneer 's winters condenswater van het raam bevroor, vrozen de rollen vast aan de schuiframen. Dat was een tamelijk leuk gezicht.

Deze opvallende vensters noemden wij "blinden".

Bij een van de ramen in de kamer stond een piano. Het is ongetwijfeld een voorbeeld van freudiaanse verdringing dat ik de piano niet heb genoemd bij de dingen die spontaan naar boven wellen als het begrip "grote kamer" wordt gelanceerd. Wat deed die piano daar? Het lijkt een overbodige vraag. Dat wordt anders als men bedenkt dat men vanuit de kamer-met-de-piano via een lang en ingewikkeld net van gangen terecht kwam bij het konijnenhok, het kippenhok, het varkenshok, en als logisch verlengstuk van de dierenverblijven bij de mestvaalt. Cultuur en natuur onder een dak. Het kan natuurlijk heel goed maar het was in die dagen niet gebruikelijk.

Mijn moeder was de dochter van een timmerman. Mijn vader had van zijn vader een molenbedrijf overgenomen. Ook dat kan heel goed naar een piano leiden, maar voor de hand lag het niet, zeker niet als men weet dat de periode waarin dit instrument in huis kwam, samenviel met de jaren '30.

Zoeken bij de familie van mijn ouders naar muzikaliteit die door vererving bij het nageslacht terecht gekomen zou kunnen zijn, levert ook niet veel op.

Van mijn grootouders heb ik alleen de moeder van mijn vader nog gekend. Over de andere drie kan ik dus niet oordelen, maar ik heb over hen nooit iets horen vertellen dat zou wijzen op grote belangstelling voor muziek.

Mijn grootmoeder van vaderszijde heb ik nog wel meegeemaakt. Niet lang: ze stierf toen ik ruim vijf jaar was. Ze be-

speelde geen instrument en deed me ook in andere opzichten niet aan de kunst denken. Vroomheid, degelijkheid, arbeid en zuinigheid, dat wel. Maar kunst....?

Een broer van mijn moeder speelde piccolo. Hoe hij op dat idee was gekomen, weet ik niet. Een opvallend idee en geen instrument om langdurig te beluisteren. Maar wel muziek.

Een andere broer van mijn moeder had op het gymnasium de klarinet gehanteerd. Een sepiafoto toont hem als lid van het schoolorkest, de klarinet in de hand. Na het beëindigen van de middelbare school schijnt ook de liefde voor dit instrument tot een einde te zijn gekomen. Echtgenoot geworden van een drukpratende vrouw en vader van acht drukpratende kinderen, hulde hij zichzelf in een omvangrijk stilzwijgen en veel sigarenrook. Hij moet gedacht hebben: hier kom ik met de klarinet niet bovenuit.

Als er binnen mijn familie een spoor loopt naar enige muzikale activiteit, dan voert dat spoor in vrijwel alle gevallen naar de kerk en keert vandaar naar huis terug.

Mijn vader was een trouw lid van de zangvereniging "Soli Deo Gloria". Hij had een aangename maar zachte stem. Die stem was in zijn visie minder belangrijk dan de intentie waarmee zij gebruikt werd. Hij zong misschien niet uitsluitend maar voor een belangrijk deel inderdaad ter ere van God.

Zijn broer, mijn oom Gradus, deed dat ook, maar op zijn manier. Had mijn vader iets van ingetogenheid, mijn oom was de overtuiging toegedaan dat hoe harder je zong, hoe mooier het was. En dat God dat ook vond.

Als op christelijke hoogtijdagen de geest van de Heer en van Schaepman over hem vaardig werd – en dat wèrd hij –, dan kon het orgel de zwaarste registers inzetten en zijn collega's bol staan van het fortissimo, mijn oom bleef je horen.

Ik herinner me dat aan het einde van een lof ter ere van Franciscus, het orgel plotseling defect raakte. Er was maar één koorzanger aanwezig: mijn oom. Hij was juist gearriveerd bij de woorden: "met trots draag ik Uw krijgslivrei", een kloeke tekst die nog extra reliëf kreeg doordat het woordje "trots" een toon of vijf boven de daaromheen staande woorden uittorende. Mijn oom begreep de tekst, begreep de melodie en begreep zijn plicht. Zijn eenzame stem knalde tegen de gewelven en de aanwezige gelovigen draaiden verrast en verschrikt hun ogen van het heilige der heiligen naar het harde van het hardste. Muzikaal? Hij zong niet zozeer, hij gaf zich.

Resten de reeds genoemde Marie en Drika, zussen van mijn moeder.

Ik heb tante Marie nooit horen zingen. Het enige moment waarop zij haar zachte gelijkmatige stem een klein beetje liet stijgen, was bij het spelen met kinderen. Zij produceerde dan kinderversjes – altijd dezelfde – en eindigde teksten als "helder op de telder, boter bij de vis" iets boven spreekniveau. Ook als zij dieren imiteerde – de hond was haar favoriete nummer –, of als zij, verscholen achter de deur of een klein raampje, ons met een onverwachte kreet aan het schrikken wilde maken, gebruikte zij een hoger of lager register. Maar zingen, nee.

Zij deed eigenlijk opvallend veel dingen niet die iedereen in haar omgeving wel deed. Dat gaf aan haar manier van doen iets stroefs, weerbarstigs bijna, maar ook iets origineels. Hoewel zij over de hele linie genomen traditioneel dacht en handelde, had zij in haar gedragspatroon gaandeweg een aantal bewegingen, gebruiken en reacties als het ware laten stollen zodat deze een nieuwe lading hadden gekregen die, los van de vraag of men deze lading positief of negatief wil beoordelen, aan haar optreden iets geheel eigens gaf.

Ik denk overigens dat deze als men wil afwijkende houding niet een bewuste keuze was, maar een reactie en een vlucht.

Zij deed veel dingen niet omdat haar zus Drika ze wel deed. Zij zong niet omdat Drika bij het opmaken van haar bed al de Ave-Ave's door de kamer liet klinken, omdat zij op weg van de keuken naar de winkel het "Tantum ergo" inzette dat zij op de weg terug voltooide, omdat zij overal in huis een diep spoor trok van klanken getoonzet op godsdienstige, moralistische of nationalistische teksten.

Marie zong niet. Zij werkte wel veel in de tuin, haar domein en bovendien een plaats waar klanken en liederen in de lucht vervliegen, waar aan de voortbrengster van mooie tonen het genot van weergalm wordt onthouden en waar derhalve de uitnodiging tot gezang niet of nauwelijks aanwezig is.

Het zingen thuis was voor Drika het verlengstuk van het zingen in de kerk. Vanuit haar onwrikbare plaats aan het uiteinde (het "puntje") van bank zeven zond zij met volle overgave en in een eigenzinnig tempo haar liederen op naar de Heer.

Marie ging bij voorkeur naar een andere mis dan Drika. Daarvoor waren goede praktische redenen te bedenken, al zal niet iedereen begrijpen waarom iemand die behalve voor haar zus voor niemand hoefde te zorgen, zondags altijd de vroegste mis uitkoos – en vroeg was toen nog echt vroeg.

Er waren dus in de familie weinig rechtstreekse aan-wijzingen voor muzikale belangstelling. Wel indirecte?

De ouders van mijn moeder waren afkomstig uit Duitsland. Weliswaar hadden beiden zeer Nederlands aandoende familienamen, leidden oudere sporen van Duitsland weer terug naar Nederlandse voorouders en woonden zij op slechts tien kilometer van de grens, toch hadden zij ongetwijfeld de invloed ondergaan van een Duitse opvoeding.

De vader van mijn moeder was in 1886 de grens overgestoken omdat de bouw van het Franciscanenklooster te Wijchen (Alverna) hem als timmerman werk bood. Zijn toekomstige vrouw was hem gevolgd en kort daarop waren zij getrouwd.

Ik geloof niet dat zij van hun omgeving enige muzikale vorming hadden ontvangen of met de muziek in het algemeen bijzonder vertrouwd waren geraakt. Maar wellicht hadden zij toch iets meegekregen van die krachtige Duitse muziektraditie die onder andere tot uitdrukking komt in het verschijnsel van het thuismusiceren. Favoriete instrumenten daarbij waren natuurlijk de piano en de blokfluit en, in iets mindere mate, de viool. Op deze instrumenten steunde het culturele leven van menig Duitse familie en vanuit deze muzikale haarden ontwikkelde zich een grote belangstelling voor muziek.

Daarnaast kan misschien ook gedacht worden aan contacten die mijn moeder had met vrouwen die ten gevolge van de eerste wereldoorlog Duitsland hadden verlaten, met een Nederlander waren getrouwd en nu hun kinderen piano leerden spelen.

Er was natuurlijk ook het verlangen van mijn ouders om "de kinderen iets mee te geven". Of ook nog gedacht moet worden aan de wens maatschappelijk voor vol te worden aangezien, weet ik niet.

Beroepshalve nam mijn vader een opvallende tussenpositie in. Enerzijds vele en nauwe relaties met de boeren; anderzijds, vooral via de bloemleveranties aan de bakkers, sterk gericht op de middenstand. Omdat in die dagen in ons dorp vrijwel iedereen een eigen groentetuin had en ergens wel een paar kippen of konijnen had rondlopen, werd onze klantenkring verder nog gevormd door mensen uit alle lagen van de bevolking, ook uit de arbeidersklasse. Met deze laatste categorie hadden we bovendien rechtstreeks te maken via ons eigen personeel. "Personeel" is een te groot woord voor de drie werknemers (toen door iedereen "knechts" genoemd) die bij ons in dienst waren, maar hoe gering hun aantal ook was, zij confronteerden mijn ouders toch met nog weer een andere maatschappelijke groepering.

Op grond van deze beroepsmatige contacten konden mijn ouders bij wijze van spreken alle kanten op. Bepalend echter voor het beeld dat het dorp had van mijn familie was niet het beroep van mijn vader, maar zijn afkomst, zijn karakter en vooral de manier waarop hij zich voor de samenleving inzette.

Mijn familie genoot in het dorp een zeker aanzien. De vader van mijn vader was gemeente-ontvanger geweest, een functie die door de broer van mijn vader was overgenomen. Zowel functie als broer hadden een tamelijk krachtig uitstralingseffect op de rest van de familie. Gewild of ongewild ook op mijn vader.

Mijn vader was een vriendelijke, sympathieke man. Uit zijn natuurlijke verlegenheid brak hij het gemakkelijkst los via zijn humor. In zakelijke onderhandelingen was hij zwak en hij kon dan, maar ook bij andere gelegenheden, moeilijk "nee" zeggen. Hij was zeer godsdienstig hetgeen zich aanvankelijk en naar buiten toe vooral uitte in het uitoefenen van talrijke kerkelijke en charitatieve functies. Toen hij ouder werd en ernstig ziek nam zijn godsdienstigheid de vorm aan van vroomheid, vroomheid in de sterke en zuivere betekenis van het woord.

Het was zijn kerkelijk-maatschappelijk engagement dat bepalend was voor het beeld dat de samenleving zich van mijn ouders gevormd had en waaraan mijn ouders tot op zekere hoogte meenden te moeten voldoen.

Hoewel mijn vader algemeen werd aangeduid als "Minus de mulder", hoewel wij, zijn kinderen, er "een van Minus de mulder" waren, ontleende hij zijn maatschappelijk imago toch veel meer aan zijn lidmaatschap van kerkelijke en sociale organisaties dan aan zijn beroep van molenaar. Door die kerkelijke activiteiten kwam hij ook veelvuldig in contact met pastoors en priesters, een groep die er voor iedereen was, maar die in feite deel uitmaakte van de hogere stand. Dat het hier in concreto om minderbroeders ging doet aan

dat feit niets af.

In dit geheel van maatschappelijk-godsdienstige verhoudingen leek een piano wel te passen.

Maar passen of niet, hij stond er en ik zat er af en toe achter.

Het merk ben ik vergeten, hoewel ik er uren tegen aan heb zitten kijken. Ik geloof dat hij uit Leipzig kwam.

De kleur herinner ik mij nog goed. Waren alle piano's in die tijd zwart, de onze was mahoniehout. Als ik bij mensen kwam waar zo'n sjieke zwarte stond, dacht ik dat mijn ouders zich met iets goedkoops hadden laten afschepen. Enig objectief gegeven voor die veronderstelling ontbrak. Wel geloof ik dat het een tweedehands piano was. Anders lijkt het me onwaarschijnlijk dat hij in mijn jeugd al zoveel overigens niet essentiële tekortkomingen vertoonde.

Onder de piano zaten vier wieletjes. Omdat deze zulke duidelijke afdrukken op het zeil achterlieten, werden onder deze wieletjes kleine, zeer solide glazen bakjes geplaatst. Bij het verplaatsen van de piano moest de sterkste de piano optillen. De zwakste haalde dan de bakjes onder de piano vandaan.

De pedalen waren goudkleurig, maar op de plaatsen waar de voet ze het vaakst beroerde, was deze kleur eraf gesleten. Onder aan de uiteinden van de speeltafel zaten twee gedraaide houten versieringen. De linkse zat los en is na verloop van tijd verdwenen.

Je kon precies zien op welk deel van het klavier er het meest gespeeld werd. Daar vertoonden de toetsen de aanblik van een gelig gebit, terwijl in de druk bezochte zone rond het sleutelgat het uiteinde van een paar toetsen licht was afgebokkeld, hetgeen ook al deed denken aan slecht onderhouden tanden.

In de hoge en lage regionen contrasteerde het gave wit heel mooi met het diepe zwart, het mooiste onderdeel van de piano.

De piano kon op slot. Ik weet dat omdat er een sleutelgat in zat en dit weet ik weer omdat het sleutelgat zo'n belangrijke muzikale rol vervulde. Immers, de C vóór het sleutelgat, daar draaide alles om.

De piano kòn op slot. Gesloten was hij nooit. Ik weet zelfs niet of de sleutel in huis was. Ik denk het bijna van niet, anders had toch ooit wel eens iemand van de familie op die manier het gestuntel van huisgenoten het zwijgen opgelegd.

Over het klavier lag een loper, lichtbruin, met een eenvoudig borduurpatroontje versierd en aan de uiteinden gekarteld. Het gaf je een soort maestro-gevoel om aan het begin van je studieuur de loper met een beheerst gebaar van de toetsen te halen. Was het uur voorbij dan was het terug plaatsen van het lopertje wederom een bron van vreugde. Maar dat had een andere reden.

Op de voorkant van de piano waren twee kaarsdragers gemonteerd, ook goudkleurig. Door het jaar dienden deze kandelaars vooral om dichtklappende muziekbladen op hun plaats te houden – een beproeving voor iedere pianist, ook voor een slechte. In de Kersttijd werden zij echter gebruikt waarvoor zij bedoeld waren. Zij droegen dan rode kaarsen die tijdens de uitvoeringen werden aangestoken. Omdat het licht in de kamer uitging, moesten de kaarsen dicht bij de partituur gedraaid worden. Het risico dat de bladmuziek in vlammen zou opgaan of dat de kaarsen op de toetsen gingen druipen woog in geen enkel opzicht op tegen de sfeer van kerstliedjes bij kaarslicht.

"Is dat nu Kerstmis?" heeft mijn moeder nog vaak uitgeroepen als ze zag dat niet kaarsen maar het circus van Billy Smart en het kunstrijden op de schaats 's Heren geboorte kwamen opluisteren.

Niet het minst interessante aspect van de piano was dat je hem helemaal uit elkaar kon halen. Dat gebeurde als hij gestemd of gerepareerd werd. Alle snaren en snaartjes, alle houten hamertjes met vilten koppen, alle verbindingsleertjes kwamen dan bloot en dat was een fascinerend gezicht.

Twee van mijn zussen en ik hebben pianoles gehad en dus op die piano gespeeld – afgezien van "boer daar ligt een kip in het water" dat bij alle huisgenoten op het repertoire stond en de "vlooiënmars" die ook meer dan drie executanten telde.

Waarom die twee zussen? Waarom ik? Ik zou het niet weten. Zelfs van mijzelf weet ik niet meer hoe ik achter die piano verzeild ben geraakt. Waarschijnlijk heeft mijn moeder op een goede dag gevraagd: "Wil je pianoles hebben?" en heb ik toen geantwoord: "Ja, dat is goed". Dat het initiatief van mij zou zijn uitgegaan, komt mij onwaarschijnlijk voor. Ik was een jaar of zeven en had het zeer druk met spelen en voetballen. In dat schema paste dagelijks pianostudie niet erg goed.

En dat was de consequentie. Iedere dag ten minste een half uur op de kruk, waarvan de poten met speciale blokken verlengd waren, anders kon ik niet bij het klavier. En ik had toch al de neiging om mijn polsen te laten hangen.

Dat zei althans mijn pianoleraar Simon Terpstra.

Hij kwam iedere zaterdag uit Nijmegen naar Wijchen gefietst om daar een aantal kinderen de beginselen van het pianospel bij te brengen.

Zijn expedities naar het Land van Maas en Waal waren evenwel niet alleen door artistieke overwegingen ingegeven. Anders had hij niet zulke grote fietstassen over de bagagedrager hoeven te hangen. Maar we schrijven de jaren '40 en in die periode vroeg het gezin aan de artistieke heer des huizes niet zozeer of hij bij de "boeren" veel kunstzinnig genot had beleefd, maar of iedereen het lesgeld had betaald en vooral of er in die grote tassen weer voor een week melk, kaas, ham, spek, boter en eieren zat.

Toen de oorlog voorbij was, verviel voor Terpstra die extra reden om naar het platteland te fietsen. De rollen werden toen omgekeerd: wij moesten naar zijn woning aan de Hatertseweg te Nijmegen. Speciale tassen had ik daarbij

niet nodig, want het enige dat ik mee naar huis bracht waren frustraties.

Mijn twee zussen kregen pianoles van en bij de nonnen van het plaatselijke klooster, Tienakker genaamd. Ik kreeg les thuis. Van Terpstra dus.

Hij kwam, zoals gezegd, steeds op zaterdagmorgen en iedere week hoopte ik weer dat ziekte hem in bed had gehouden of dat hij met een dubbele bandbreuk ergens tussen Nijmegen en Wijchen naar voorbijschietende automobilisten stond te gebaren. Maar zonder mankeren plaatste hij week in week uit zijn stevige fiets tegen het kamerraam. Ik zag hem dan al voordat hij aanbelde. Een merkwaardig moment. Die grote man met het forse, kalende hoofd en zijn afgedragen grijze kostuum aan de ene kant van het glas en ik, klein en zeer blond aan de andere en tussen ons beiden een berg van angst.

Want nog voor hij binnen was, wist ik het al: ik zou weer op mijn donder krijgen. Dat lag een klein beetje aan Terpstra, een drukke en hardpratende man die het gebrekkige pianospel met veel "achs" en "wees" begeleidde, meer uit pedagogische overwegingen en uit gewoonte dan uit kwaadheid. Maar dat ontging mij toen. Als een stil, schuw muisje liet ik het allemaal over me heen komen: het met een soort falsetstem geproduceerde ta-ta-ta waarmee hij mij in het juiste ritme toeterde, het gestamp op de grond als ta-ta-ta niet het gewenste effect opleverde, de hand die uitschoot naar mijn pols omdat ik die te veel liet "hangen"; het stompe rode of blauwe potlood dat met driftige bewegingen de gewenste vingerzetting boven de notenbalken schreef, geroep om de zaak toch vooral "gebonden" te houden en dreigend gesmeek om niet altijd de linkerhand te laten "liggen".

Liep het van mijn kant helemaal uit de hand, dan schoof hij mij van het krukje en liet zien en horen hoe het wel moest. De apotheose van zijn pedagogische bedrijvigheid werd echter bereikt wanneer hij, de handen vertwijfeld ten hemel geheven, de kamer uitsnelde en om "mevrouw, mevrouw" begon te roepen.

Arme moeder. Zaterdagochtend. Een man en acht, negen kinderen in de voeding; het gepoets dat speciaal aan de vooravond van de zondag veel tijd en aandacht vraagt – denk alleen maar aan het koperwerk dat dan op het programma staat –, de tuin, het grint en de stoep die geharkt en geveegd moeten worden. En daaroverheen de heer S. Terpstra, piano- en orgelleraar te Nijmegen, met klachten over toonladders en drieklanken, over onvoldoende kennis van de stukjes van Czerny, over gestuntel bij de "Wilder Reiter" en "Armes Waisenkind", terwijl de "Kleiner Morgenwanderer" überhaupt nog niet op het programma is genomen.

"Piet moet meer studeren" zei hij en hij schreef dat ook nog eens met krachtige halen in mijn notitieboekje.

Natuurlijk, Piet moest meer studeren. Dat wil zeggen, het voorgeschreven half uur per dag haalde ik over het algemeen wel, zonder dat mijn moeder mij met buitenissige middelen achter de piano hoefde te duwen. Maar gezien mijn aanleg was een half uur onvoldoende. Daarbij kwam dat mij de juiste instelling en de juiste motivatie ontbrak. Ik zat plichtmatig te studeren, en niet het muzikaal genot maar het vooruitzicht van een boze pianoleraar hield mij aan het krukje gebonden.

"Later heb je er plezier van" zeiden mijn ouders. Ik geloofde dat, maar ik was zeven, acht, negen en buiten speelden en voetbalden mijn vriendjes. En ik zag dat. De piano stond voor het raam. Door mijn hoofd naar links te draaien, had ik het uitzicht op de molenberg en op een stuk van het voetbalveld aan de voet van die berg. Daar gebeurde het, het verstoppertje spelen, het krijgertje spelen, kazematten bouwen, vlagveroveren en vooral voetballen. Ik mocht daaraan meedoen, maar eerst moest ik een half uur met het "Ernteliedchen" in de slag.

In dergelijke omstandigheden studeert men niet met toewijding. Men kijkt voortdurend naar buiten, men kijkt voortdurend op de klok en als het half uur om is rent men de deur uit.

"Tellen". Dat kan ik ook nog in menig pianoboek aantreffen en het handschrift roept onweerstaanbaar de pianoleraar in de herinnering, grommend maar ongevaarlijk.

Hij heeft me in de loop der jaren natuurlijk toch wel het een en ander bijgebracht. Het frustrerende echter was dat er in het leerproces zelf zo weinig vreugdevolle momenten voorkwamen. Het was zwoegen tijdens de oefeningen, het was zwoegen tijdens de les. Nooit stond je boven de stof, nooit beheerste je een stuk echt helemaal. Waarschijnlijk is dat kenmerkend voor of zelfs inherent aan leren.

Wat mij betreft heb ik dat verschijnsel in ieder geval in vele studieomstandigheden ontmoet. Het verschijnsel dat je artistiek, intellectueel of gevoelsmatig nog niet rijp bent voor de stof die je op dat ogenblik moet bestuderen. Het verschijnsel ook dat je nog teveel met de techniek worstelt om volop te kunnen genieten van datgene waartoe die techniek de sleutel vormt.

En had je een bepaalde materie onder de knie en leek de tijd van het rustige genieten aangebroken, dan stond er al weer iets nieuws op het programma, dan ontbrak de tijd voor artistiek of intellectueel uitrijden.

Zo ging het steeds. Ook bij de pianostudie.

Op een keer organiseerde Terpstra voor al zijn leerlingen uit Wijchen een muziekmiddag. Geen gebeurtenis waardoor je in muzikaal opzicht plotseling boven jezelf uitrees, maar wel iets dat je even de indruk gaf dat er nog iets anders was dan toonladders en drieklanken.

Deze muziekmiddag vond plaats in het huis van de heer en mevrouw Verheijen. Hij was onderwijzer aan de plaatselijke lagere school. Zij was een van die uit Duitsland afkomstige vrouwen die behalve een Duits accent ook een bepaal-

de muzikale vorming mee naar het Westen hadden gebracht. De namen van hun twee dochters, Gisela en Helga, verwezen ook naar banden met onze oosterburen. De bijnaam van de heer Verheijen had weinig Germaans.

Gisela en Helga waren op de muziekmiddag door hevige plankenkoorts bevangen. Helga, toch een van de paradepaardjes van Terpstra, moest zelfs van haar optreden afzien en zocht snikkend heil in de tuin. Ik was met haar begaan, maar van de andere kant vormde dit feit voor mij een bron van veel voldoening. Muzikaal, dat wist ik, zou ik op dit klankfestijn geen hoge ogen gooien. Ik was een muzikant met beperkte mogelijkheden en mijn repertoire omvatte een eenvoudig liedje: Weist du wieviel Sternen....

Ik had dit nummertje uit-en-te-na geoeffend: mijn methode om er toch nog iets redelijks van te maken. En dat lukte. Afgezien van een kleine hapering in de derde regel, kwam het liedje er gaaf uit. Daarover was ik evenwel minder blij dan over het feit dat ik, toch ook niet vrij van zenuwen en minderwaardigheidsgevoelens, mij in dat gezelschap van pianospelende kinderen en aandachtig luisterende ouders had weten te handhaven en dat Helga, de veel begaafdere Helga, dat niet had gekund.

Gebrek aan talent, andere en veel "leukere" manieren om mijn vrije tijd te besteden. Maar er was nog een reden waarom ik aan pianospelen en vooral aan de wekelijkse ontmoeting met Simon Terpstra een lage prioriteit toekende. Op school rolde ik met veel gemak en plezier door de leerstof heen. Daar geen voortdurend gezwoeg, daar niet dat constante gevoel dat je het niet aankon. Spelenderwijs altijd goede cijfers, altijd de eerste of de tweede van de klas en bijgevolg nooit bestraffend kijkende meesters, nooit ontevreden gezichten. Integendeel, schouderklopjes alom. Weinig, maar in ieder geval instemmend commentaar van de ouders. Bewondering en een dubbeltje van de ooms en tantes voor het "mooie rapport".

En nu die Terpstra die voor het eerst en als enige die illusie kwam verstoren. Die met zijn grote voeten door dat blijde, ongerepte landschap ging banjeren. Die mij duidelijk maakte dat er gebieden waren waarop ik slechts met veel inspanning bescheiden resultaten zou boeken. Dat was nieuw voor mij. Daarop had ik letterlijk en figuurlijk geen antwoord en, wat erger is, daarop heb ik ook nooit een antwoord gevonden. De pianolessen boden mij voor het eerst de gelegenheid wat eelt op de ziel te krijgen, een weerstandsmechanisme te ontwerpen en een manier te vinden die het mogelijk maakt kritiek snel te verwerken, zonder die lang doorzeurende gevoelens van verwijt en onvoldaanheid.

Het commentaar van Terpstra aanhoorde ik zwijgend, slechts knikkend als er om instemming of afkeuring werd gevraagd. Nooit zei ik: "ik heb deze week geen tijd gehad"; "Ik ben deze week ziek geweest"; "Het was zo moeilijk", "Het was zo veel". Want ik wist dat hij gelijk had en dit verstandelijke inzicht weerhield mij van protest of van smoesjes. Met de gevoelens van wrevel die er natuurlijk ook waren, wist ik geen raad. Het enige dat ik kon bedenken was: ik zal het de komende week beter proberen te doen.

Ook van mijn moeder kreeg ik weinig "hulp" bij het kweken van wat meer hardheid – mijn vader bemoeide zich vrijwel niet met mijn pianostudie. Zij vond waarschijnlijk dat de woorden van Terpstra voldoende waren geweest en voegde daaraan maar zelden iets toe.

Bovendien was er tussen haar en de pianoleraar één punt dat haar ervan weerhield onvoorwaardelijk partij te kiezen voor de Nijmeegse musicus. Tijdens de les rookte Terpstra dikke pijpen en als hij ons huis verliet zag de kamer blauw van de rook. Ik zie mijn moeder dan ook veel meer met een verstoord gezicht alle ramen openzetten dan met een bestraffende blik mijn minder geslaagde pianoles honoreren.

"Later heb je er plezier van". Hoeveel kinderen worden er niet met die woorden naar muziekles, ballet, sport, zang en dergelijke gestuurd? Hoeveel willen er op dat moment liever spelen? En als de ouders de harde of zachte drang laten varen en het kind de vrijheid en de eigen keuze geven, hoeveel kinderen zijn er dan niet die achteraf zeggen: "Je hebt me ook nooit iets laten leren".

Heb ik er later plezier van gehad? Zeker. Je kon noten lezen en dat was voor zanglessen en andere muziekstudies erg nuttig. Je kon thuis een liedje begeleiden en dat zingen met de hele familie was gezellig en gaf de man achter de piano een gevoel van tevredenheid en van betrekkelijke belangrijkheid.

Toen ik later wat orgellessen kreeg en in verband daarmee harmonieleer, was ik ook in staat liedjes te begeleiden waarvan alleen de zangstem was uitgeschreven. Het zangrepertoire won daardoor in omvang. Niet in diepte, want ondertussen werd er veel minder samen met de familie gezongen maar veel meer met vrienden van mijn broers. Die brachten hun vakanties bij voorkeur in Duitsland door en hun op bier, braadworsten en stevige Duitse stoten geïnspireerde genoegens klonken ook hard door in de liederenkeuze.

Het onweersprekelijke plezier van mijn pianostudie werd getemperd door het simpele gegeven van mijn muzikale beperktheid. Het kostte, afgemeten naar de genoegens, te veel moeite. Wat doe je dan?

Het meisje kan aardig schaatsen, kunstrijden. Haar ouders vinden het leuk en dromen al van ereplaatsen voor hun slanke dochter. Ze stimuleren haar. Ze oefent en oefent. Ze schaatst een redelijke kür, haar verplichte nummers komen er acceptabel uit. Maar ze weet en ze voelt het: al zal ze zich afbeulen, al zal ze al haar vrije tijd, al haar geld en dat van haar ouders in het schaatsen steken, meer dan een twaalfde plaats zit er niet in. En op een goede dag zet ze haar schaatsen in het vet, legt ze in de kast en gaat naar de televisie

zitten kijken waar kunstrijden op het programma staat. Nostalgie en kriebels, maar de schaatsen blijven in het vet. Voor goed.

DE SLAAPKAMER

Naast de grote kamer lag de slaapkamer van mijn ouders. Een merkwaardige kamer. In de eerste plaats lag hij op de begane grond, terwijl slapen, dat hoorde je in de periode dat er nog nauwelijks flats of bungalows bestonden "boven" te doen. In de tweede plaats was de kamer helemaal ingebouwd in het hart van het huis en kende geen ramen of vensters.

Als je de kamer binnenkwam, was er meteen rechts een soort kast die was ontstaan doordat aan die kant de trap naar boven liep. Een gordijn met koperen ringen onttrok deze wat grillig gevormde ruimte aan het oog. De kast deed dienst als bergruimte en, bij uitzondering, als strafhok. Het dreigement "je gaat onder de trap" of "je gaat achter het gordijn" betekende dat er een ernstige overtreding was begaan. Bij lichtere gevallen was het niet "onder" maar "op" de trap. Op de trap zat je eigenlijk betrekkelijk goed. Niet in het donker, niet in de kou, geen angstaanjagende geluiden, geen ongedierte. Maar het feit dat je gestraft werd, dat je voor enige tijd buiten de kring werd gezet, woog toen kennelijk veel zwaarder dan het zuiver materiële ongenoegen. Dat uitte zich soms in lange, harde huilbuien met als gevolg dat we van de trap werden doorgestuurd naar een wat verder gelegen maar veel comfortabeler kantoortje.

Er werd weinig gestraft. Zelfs in absolute cijfers uitgedrukt – we waren met negenen – lag het aantal gevallen laag. Mijn eigen spaarzame verblijven op de trap of in het kantoortje hadden meestal iets met eten te maken. Ik lustte vrijwel alles, maar die grote tuinbonen (wij noemden ze “wilde bonen” en daar werden ze niet lekkerder van) kon ik letterlijk

niet door mijn keel krijgen: ze kwamen steeds weer terug. Soms moest ik mij ook gewonnen geven voor pap waarop niet alleen een dik vel lag maar waarop ook dikke bloemklonters dreven.

Zoals gezegd kende de slaapkamer geen ramen. Het was derhalve een donkere ruimte waartoe het zonlicht slechts toegang had via een grote licht- en luchtkoker.

Zo'n koker heb ik sindsdien nooit meer ergens gezien. Hij liep van het plafond van de slaapkamer door de zolder naar de nok van het dak. In dat plafond zat een glazen luik dat met behulp van touw en katrol vanuit de slaapkamer opengemaakt kon worden. Helemaal aan het uiteinde van de koker, dus daar waar hij met de buitenlucht in verbinding trad, was een houten traliewerk getimmerd dat aan wind en regen vrij spel liet. Omdat de koker schuin toe liep, regende het echter niet naar binnen en had men er van de wind geen last.

Het was een forse koker. Ik schat zo'n anderhalve meter in het vierkant. De afmetingen kon je vooral mooi zien als je naar de zolder ging. Door zijn omvang en zijn schuine positie hapte hij van die zolder een flink stuk weg. Anderzijds schiep hij daardoor een paar romantische plekje meer in ons toch al zo verrassingsvolle huis.

Op zolder kon je de koker open maken door een stuk uit de houten wand weg te nemen. Je bevond je dan precies boven de glazen luiken. Maakte je die ook open, dan lag de weg vrij voor het neerlaten van papieren vliegtuigen en parachootjes.

Toen in een latere periode wij er een tweede w.c. bij kregen, werd er wederom zo'n koker getimmerd, iets minder breed maar zeker zo lang. Ook deze koker baande zich dwars door de zolder een weg naar buiten.

In die slaapkamer heeft mijn moeder tien kinderen ter wereld gebracht: zes jongens en vier meisjes. Dat gebeurde tussen 25 juni 1926 en 20 augustus 1939.

Ik was vier jaar toen het laatste kind werd geboren. Het is daarom begrijpelijk dat de talrijke cycli van liefde, zwangerschap en geboorte geheel aan mij voorbij zijn gegaan.

Het is minder begrijpelijk dat, ouder geworden, ik ook toen vrijwel niets heb gemerkt van enige sexuele beroering in een huis met zoveel mensen, geen weet heb gehad van het volwassen worden van broers en zussen, onkundig ben gebleven van uitingen van tederheid tussen mijn vader en mijn moeder.

Ik geloof niet dat dat speciaal aan mij lag. Ik geloof dat het uiten van gevoelens tot het hoog nodige werd beperkt en ik weet zeker dat op alles wat met sexualiteit te maken had een groot taboe rustte, een taboe evenwel dat door ieder van ons zo vanzelfsprekend werd geacht dat het weinig spanningen opriep.

Het uitdrukking kunnen geven aan gevoelens – niet slechts van tederheid, liefde en hartelijkheid maar ook van kwaadheid, drift en jaloezie – wordt voor een gedeelte met de geboorte meegegeven, maar moet tot op zekere hoogte ook geleerd worden. Ons huis was een slechte leerschool. Het gevolg was dat als de omstandigheden zo krachtig op ons leven inwerkten dat er wel gereageerd móest worden, wij niet of niet goed wisten hoe wij dat moesten doen. Een beproefd redmiddel was dan de humor. Maar niet in alle situaties is dit een passende oplossing. Zwijgen was dan een andere mogelijkheid, maar wel een waarbij een ieder zich nogal ongemakkelijk voelde. Met woorden, met gebaren, met een oogopslag, met het lichaam dit ongemak proberen weg te werken, het was niet onze sterkste kant.

Naast de slaapkamer van mijn ouders was de trap. Ik kan die opgaan en het bovengedeelte van het huis bekijken. Ik

kan ook de gang uitlopen, gelijkvloers blijven en naar het achterhuis stappen. Het maakt niet veel uit. Het zal niet meer te volgen zijn. De gangen, de uitbouwseltjes, de nissen, de hokken, de uitstulpingen, de inhammen, de afgeschoten en weer opengebroke n ruimtes, de luchtkokers en schoorstenen, je moet er lijfelijk doorheen gelopen en gekropen hebben om er enigszins wijs uit te kunnen worden.

Het was een verrukkelijk huis, vol geheimen, vol verrassingen, vol grapjes. Steeds weer ontdekte je nieuwe voorwerpen, nieuwe doorkruipmogelijkheden, nieuwe openingen. Er was ruimte, volop ruimte. Je kon ergens opklimmen, ergens afvallen, ergens doorzakken. Je mocht spijkers slaan, van tafelkleden tenten bouwen, van dekens "kamertjes" maken. Het ging allemaal en het kostte geen cent.

Een in mijn jeugd populaire tijdpassering was "spoorzoekertje". In het dorp werd met behulp van pijlen een spoor uitgezet dat door de meespelenden gevolgd moest worden. Onderweg kreeg men verdere aanwijzingen en opdrachten. Doel was langs de uitgezette route het eindpunt te bereiken. Op een regenachtige middag heb ik zo'n tocht uitgezet.... in ons huis. Men is de hele middag op pad geweest. Naar boven? Goed, naar boven.

BOVEN

Boven aan het einde van de trap was een brede gang die er fris en overzichtelijk uitzag: links twee deuren, rechts twee deuren, aan het ene uiteinde een dakraam, aan het andere nog een deur.

Waar ieder van ons precies sliep, kan ik niet meer reconstrueren. Er zal in de loop der jaren wel wat heen en weer geschoven zijn, er zijn op een bepaald moment op de zolder

twee kamers bijgetimmerd, een nogal afgelegen kamertje had een onregelmatige bewoning, drie van mijn vier zussen hebben korter of langer op kostschool gezeten: feiten die een vast patroon verstoren en die aan het geheugen duidelijke steunpunten ontnemen.

Zelf sliep ik in de kamer schuin tegenover de trap. Het raam keek uit op die prachtige lindeboom. Dat "keek uit" wekt wellicht de indruk dat de boom op enige afstand van ons huis stond. De suggestie is onjuist. Als je door het schuifraam van de slaapkamer naar buiten kroop, kwam je terecht op een plat dak en vanaf dat dak kon je zo in de boom klimmen.

De tocht van de slaapkamer via het schuifraam naar het plat dak heb ik vele malen gemaakt, niet om in de boom te klimmen maar om een bal van het dak te halen.

Achter een van de wanden van de slaapkamer liep een gemetselde schoorsteen, waarboven een kast was getimmerd. Een "spannende" kast. In de eerste plaats liep hij, vanwege de schoorsteen, onder taps toe. Door toedoen van diezelfde schoorsteen was het een "warme" kast waarin spullen werden bewaard die een heel eigen karakter hadden. Daarin lagen bijvoorbeeld onze schaatsen, flink in het vet en met kranten omwikkeld. Daarin lag ook een gietijzeren poffertjespan, de massieve voorbode van luchtig eetgenot. Daarin stond een puddingvorm, geen ordinaire met een visje in de bodem, maar eentje van blik die diende voor de bereiding van warme pudding, ook al zo'n gerecht dat niet zo vaak op tafel kwam maar waarvan het goed en aangenaam was het vooruitzicht steeds levendig te houden.

In de schoorsteen was een gat aangebracht voor een kachelpijp. Dat gat was afgedekt met een rond aluminium plaatje, een zakelijke constructie die in de belevingswereld van een kind dikwijls grotere dimensies kreeg en die rond 6 december aandachtig luisterende oren en oplettend toekijkende ogen kon verbergen.

In de kamer stond een tweepersoonsbed dat ik in mijn jonge jeugd deelde met mijn ongeveer achttien maanden oudere broer.

Af en toe hadden we echt ruzie -want dat is toch het eerste waaraan men denkt als het onderwerp "twee broers in één bed" aan de orde is-, maar over het algemeen waren de schermutselingen van verbale aard: "jij trekt alle dekens", "jij ligt helemaal op mijn kant".

Dat laatste had niet zozeer met expansiedrift te maken als wel met het matras. De na verloop van tijd spontaan optredende duinvorming maakte het onvermijdelijk dat men af en toe het territorium van de partner binnenzakte.

Als je naar bed ging, was het de bedoeling dat je ging slapen. Maar soms moest er nog iets besproken worden.

Duurde dat te lang of gebeurde dat te luid dan riep een stem onderaan de trap: "Is het nu nog niet stil?"
Even stil was het dan altijd wel, maar het kwam voor dat daarna de discussie werd voortgezet. Dan volgde de tweede en laatste waarschuwing: "Moet ik boven komen?"
Dat hoefde niet.

Soms was bezoek echter wel gewenst, werd er zelfs uitdrukkelijk om verzocht. "Ik kan niet slapen" was de klassieke formulering waarmee wij uitdrukking gaven aan kinderangst en kinderverdriet. "Ik heb zo'n dorst" kon eveneens meer leed verhullen dan de naakte woorden doen vermoeden.

Maar het kwam natuurlijk voor dat we echt dorst hadden. In dit verband moet ook een andere mij nu merkwaardig voorkomende klacht genoemd worden: "Ik heb het zo warm". Er was in ons huis geen centrale verwarming en op geen van de slaapkamers werd gestookt. De klacht had dus betrekking op de temperatuur van de zon en werd alleen in de zomer gehoord.

Zij was merkwaardig omdat zij betrekkelijk veelvuldig geuit werd, hetgeen zou wijzen op vele warme zomers.

Nu bestaat er een algemene neiging de zomers van zijn jeugd heter en de winters kouder te maken dan zij in werkelijkheid waren. Objectieve gegevens tonen aan dat ik voor wat mijn jeugd betreft – zeg de periode tussen 1940 en 1947 – met recht kan beweren dat de winters uit die tijd kouder waren dan die van de jaren daarna. Maar over harde winters klaagden wij niet. Ik kan me althans niet herinneren ooit naar beneden geroepen te hebben: "Ik heb het zo koud", terwijl toch vaak de ijsbloemen zo dik op de ramen van de slaapkamer zaten dat pas na minutenlang asemen een klein rond kijkgaatje ontstond, terwijl er toch minstens één winter is geweest dat ik zoveel last van wintervoeten had dat ik, in bed, mijn voeten in een kartonnen doos moest stoppen omdat de aanraking van lakens en dekens onverdragelijk was. Waren de zomers uit die periode inderdaad erg warm? Verdrogen we de hitte niet goed? Was het beddegoed op kou,

niet op warmte afgestemd? In ieder geval riepen we: "Ik heb het zo warm".

Als er weemoed is naar de dagen van toen dan is deze onder andere ingegeven door de niet meer aanwezige mogelijkheid in de zomer te roepen: "Ik heb het zo heet" en door de nu wel aanwezige aandrang in de winter te verzuchten: "Ik heb het zo koud".

Samen met iemand onder de dekens kan leuk zijn, maar zweetvoeten, snurken, tandenknarsen, praten of roepen in de slaap zijn maar een paar van de vele mogelijkheden die dit samen zijn tot een beproeving kunnen maken.

Wat dat betreft hebben mijn broer en ik gezellig naast elkaar gelegen. We knepen elkaar graag in de billen – vooral met hele kleine stukjes vel tussen de nagels hadden we wederzijds veel succes – maar dat was een bewuste keuze. Ook lieten we met veel voldoening scheten op elkaar los, waarbij vooral de "zachte" zeer geducht werden. Doch ook van deze activiteit moet gezegd worden: we deden het expres.

Op onze slaapkamer was geen wasgelegenheid. Geen stromend water maar ook geen wastafel met lampetkan. We wasten ons beneden aan de pomp.

Mijn zussen hadden wel zo'n wasinstallatie, in mijn ogen bizarre instrumenten die, in welke uitvoering ze ook gepresenteerd werden, toen al iets ouderwets en a-sensueels hadden.

In de kamer naast ons sliepen twee van mijn zussen. Het was de helderste en tegelijkertijd koudste van alle slaapkamers. Helder omdat zij op een hoek lag en aan twee kanten een raam had. Koud omdat zij op het noorden lag en, andermaal, vanwege die hoekligging die kou en wind aan twee kanten vrij spel gaf.

Het was eigenlijk ook de saaiste kamer. Geen buitenmodelse kasten of kastjes, geen doorkijkgaatjes, geen geheimzinnige deurtjes of intrigerende voorwerpen.

En mijn zussen zelf?

Ik heb er geen verklaring voor, maar van hun aanwezigheid kan ik me maar heel weinig meer herinneren.

Ze waren met vieren, allen ouder dan ik, een aantal en een leeftijd die confrontaties tussen hen en mij niet alleen waarschijnlijk maar onvermijdelijk moeten hebben gemaakt. Maar ik zie ze niet. Ik zie ze niet door dat grote huis lopen. Ik zie ze niet spelen in die grote ruimte rondom dat huis. Op de molenberg en in het weijtje bracht ik een groot gedeelte van mijn vrije tijd door. Waren mijn zussen daar ook? Ik zie alleen Trees, een meisje uit de buurt, dat ons amuseerde met het curieuze spel "beelden verkopen".

Ik zie ze wel aan tafel zitten, maar het beeld is niet scherp. Ik zie ze duidelijker na het eten meehelpen met de afwas, terwijl wij, de jongens, de stugge keukenmat proberen schoon te krijgen.

Drie van de vier waren, nu eens de een dan weer de ander, in die periode op een kostschool in Lent of Oudewater. Allen waren ouder, allen waren meisjes en hadden dus eigen speelvriendinnetjes. Maar dat kan geen voldoende verklaring zijn, zeker niet als men bedenkt hoeveel dingen we met de hele familie samen deden.

We aten samen, we baden samen, hadden gezamenlijke spelletjes, vierden samen de verjaardagen van ouders en kinderen. Zondags gingen we samen wandelen. Bij familiebezoek en bij het aanbieden van kerst-, nieuwjaars- en paaswensen rukten we uit op volle sterkte. Ook het kerkbezoek geschiedde vaak in gesloten formatie.

Mijn oudste zus kan tot op de dag van vandaag mismoedig gewagen van haar jeugd die zij, in tegenstelling tot haar broers en zussen, niet heeft kunnen wijden aan het onbekommerde spel maar heeft moeten opofferen aan de dagelijkse beslommeringen van het grote gezin. Wassen, schoonmaken, poetsen, naaien, verstellen en boodschappen doen was haar deel, terwijl wij tekenden, knipten, kleurden,

lazen, voetballen of verstoppertje speelden.

Ook van zo'n zorgzaam moedertje avant la lettre staat mij niets meer bij. Wel van een bolle toet met rechtgeknipt ponyhaar. Zo'n toet en zo'n haar kan natuurlijk heel goed samengaan met veel koperpoetsen en kokosmatten kloppen. Maar of de combinatie er geweest is of niet, mij staat ze niet meer voor de geest. Wel, bijvoorbeeld, die poffertjespan.

DE OUDE ZOLDER

We hadden twee zolders, de oude en de nieuwe zolder. Tussen deze twee zolders was een muur, maar voor een klein gedeelte bestond de afscheiding niet uit stenen maar uit schuinoplopende planken. Op ooghoogte was er tussen deze planken een spleet, een flinke spleet waar een kinderhand vlot doorheen kon.

Dat raakpunt van twee op zich al prachtige ruimtes was misschien wel het mooiste plekje van het huis.

Je kon er "dus" niet zo maar bij komen. Aan de kant van de oude zolder moest je je eerst een weg banen door gordijnen, dozen en vooral boeken. Of boeken is eigenlijk niet het goede woord. Het waren meer kantoorboeken met een stevige kartonnen omslag, een vilten rug en gelinieerde foliobladen met dik, glad papier. Kloeke en toch sierlijke bindwerken, zwaar, solide, onverslijtbaar. Sommige hadden een alfabet. Alle hadden krachtige rode en blauwe lijnen en daarop was geschreven welke uitgaven de firma had gedaan en welke inkomsten zij had gehad. Op de rug was met zwarte inkt het jaartal vermeld.

Het handschrift varieerde maar het schuinschrift was algemeen. De letters waren sierlijk en met krullen boven en onder de schrijflijn op het papier getrokken. Zowel woorden als cijfers waren goed leesbaar.

Het handschrift van mijn vader herkende ik uit vele andere. Het was duidelijk, regelmatig en had als meest opvallende kenmerk dat de halen dun en fijn waren. Je zou bijna kunnen zeggen dat het verfijnd was. Andere handschriften hadden misschien meer artistieke inhoud, maar de keerzijde daarvan was dat zij soms vrij dicht de protserigheid naderden.

Ik denk dat mijn vader het schrijven in deze boeken heel fijn vond, maar dat alles wat eraan voorafging, of erop volgde hem iedere keer weer een zelfoverwinning kostte. Zijn aantekeningen en cijfers waren met rust en kalmte op papier gezet. Niets verried gejaagdheid of handelsdrift. Wel vermoedde men schrijfgenot.

Dezelfde oom die met zoveel overgave en volume kon zingen was ook in de boeken aanwezig en zijn penvoering was een getrouwe afspiegeling van zijn onstuimig gedrag op de koorzolder. Een enigszins gejaagd, driftig handschrift met dikke halen. Men voelde dat hij handel had gedreven, zich had opgewonden over een wanbetaler, zich had geërgerd aan een mislukte commerciële gok.

Crediteurenboek. Debiteurenboek. Dat was de officiële naam voor deze folianten. Voor mijn oom lag de nadruk op het eerste deel van de samenstelling. Voor mijn vader op het tweede.

Aan de andere kant van de spleet, aan de kant van de nieuwe zolder dus, was de toegang op zich eenvoudiger: slechts ingebonden Katholieke Illustraties en een paar dikke albums met ansichtkaarten uit vooral Duitstalige streken vormden daar de hindernis. Maar omdat het hier een afgelegen deel van de zolder betrof, ver weg van de kleine dakramen en van de elektrische lamp en bovendien gelegen achter de grote luchtkoker, had ook dit plekje een bijzondere bekooring.

Als je de oude zolder opliep, zag je meteen aan je rechterhand een grote uit baksteen opgetrokken schoorsteen – een zeer mooi exemplaar. Hij was niet ingebouwd zodat je hem van alle kanten kon zien en precies kon volgen hoe hij zich vanaf de vloer een weg baande naar de nok van het dak.

De term "zich een weg banen" is hier op zijn plaats want hij gaf de illusie van bewegen, een illusie die vooral werd veroorzaakt door het feit dat hij halverwege een lichte knik vertoonde. Een massieve en toch soepele bruine massa die diagonaal over de zolder stroomde en die op zijn rug talloze eikenhouten blokjes meevoerde welke bestemd waren voor de tandwielen van de molen en daar te drogen lagen.

Op ongeveer anderhalve meter boven de grond zat er in de schoorsteen een deurtje. Het verkleinwoord is misleidend. Het was, voor schoorstenen, helemaal niet klein. Bovendien deden de forse hengsels, de zware ijzeren constructie, het lichte kreunen bij het openen van de deur niet aan iets teers en aan geringe afmetingen denken maar aan kracht en ouderdom.

Oud, dat was de overheersende indruk die deze stenen grootvader je gaf. Oud, middeleeuws oud. Niet griezelig, niet angstaanjagend. Geen zetstuk voor een horrorfilm maar een passend onderdeel van een groot onoverzichtelijk huis. Een kleine uitzondering. Rond sinterklaas kreeg het deurtje een andere dimensie. Op vele plekken in huis kon zwarte piet zijn hoofd door gaten, vensters en deurtjes steken. Geen plek leende zich hiertoe echter beter dan de deur van deze schoorsteen.

Tegenover deze schoorsteen was een kast, een vrij smalle kast die, denk ik, min of meer toevallig was ontstaan toen er weer eens iets werd vertimmerd. In deze kast lagen ook debiteuren- en crediteurenboeken. Daarnaast de beeldjes van onze kerstkribbe, één voor één zorgvuldig in krantenpapier gewikkeld en opgeborgen in een geel-groene, rechthoekige trommel. Van het deksel, dat met scharnietjes aan de trommel was bevestigd, was alleen de rand nog over.

In het midden had waarschijnlijk glas gezeten. Dat het glas was verdwenen, kwam goed uit want de trommel was eigenlijk te klein voor de beeldjes. Gedeeltelijk staken zij door het gat in het deksel heen. Niemand zocht ooit een grotere doos. Zelfs de gedachte daaraan werd niet geopperd.

In ieder huis staat van dat licht beschadigd, iets te klein, iets te groot, wat ongemakkelijk verpakkingsmateriaal dat betrekkelijk eenvoudig vervangen zou kunnen worden. Maar men doet het niet. Men blijft zijn brieven in een iets te kleine doos stoppen (zodat er voortdurend een paar uitvallen); de belastingpapieren móeten bijeen gehouden worden door een klem (hetgeen erg onpraktisch is); de oude rekeningen zitten in een te grote kartonnen doos (zodat er steeds iets anders op wordt gelegd). Onhandig, maar men vervangt niet.

En niet alleen vervangt men niet, op den duur ontstaat er een band tussen voorwerp, verpakking en eigenaar, een wederzijdse gehechtheid, een stille doch grote saamhorigheid. Het kopje-zonder-oor-syndroom. Mijn tante Marie die alleen uit een gehavend kopje thee wenst te drinken.

Maakt in deze toestand van logisch-onlogisch evenwicht de oudste dochter gebruik van een kortstondige bedlegerigheid van de moeder om de spullen in een normale doos te doen, bergt de nieuwe en voortvarende hulp in de huishouding de papieren in een stevige en op groei berekende trommel, dan is het allemaal veel gemakkelijker geworden, maar dan is het allemaal niet meer zoals vroeger en lijkt het zelfs alsof de voorwerpen niet meer dezelfde zijn.

De beeldjes van onze kerstkribbe hoorden in die te kleine trommel. Een andere bergplaats zou de mengeling van opwinding en ingetogenheid waarmee wij rond 25 december deze beeldjes van de zolder haalden, hebben verstoord.

De deur van deze kast bestond uit verticale planken die door drie wat dikkere horizontale planken bijeen werden

gehouden. Deze drie planken – een onder, een in het midden, een boven – waren erg belangrijk. Daarmee bedoel ik niet dat anders de kast uit elkaar zou vallen maar dat het veel moeilijker zou zijn toegang te krijgen tot wat ik maar een vliering zal noemen: een grote ruimte die zich onder het schuine dak over het gehele voorstuk van het huis uitstreckte.

Er was om daar te komen geen trap of laddertje. Ik gebruikte de deur. Ik zette hem half open, plaatste mijn rechtervoet op de onderste plank terwijl ik met mijn linkerhand de buitenkant van de deur vasthield, zocht dan voor mijn rechterknie steun op de middelste plank, trok de rechtervoet naar boven en liet die op zijn beurt op de middelste plank steunen. Rechtopstaande op de middelste plank kon ik met mijn handen de bovenkant van de deur vastpakken. Ik hees mij dan op de deur en trok vanuit die positie de halfopenstaande deur bijna dicht zodat ik vlak bij de vloer van de vliering kwam.

Het lijkt misschien wat ingewikkeld, maar dankzij de grote regelmaat waarmee ik deze klimpartij verrichtte, zat ik toch in een kleine vijf seconden op de vliering.

Vanwege zijn ontoegankelijkheid was voor mijn ouders en voor mijn zusjes deze plaats terra incognita. Ik wist wèl wat er lag en dat gaf mij een zeker gevoel van belangrijkheid. Dat gevoel werd nog versterkt door het feit dat als er werkelijk iets van de vliering moest komen – ik zat er wel vaak maar had er eigenlijk niets te zoeken –, het niet-klimmende deel van de familie een beroep moest doen op de deurspecialisten. Voor heldendaden was ik niet geboren, maar dit soort werk lag binnen mijn mogelijkheden.

De voornaamste reden voor de bestijging van de deur vormde echter de vliering zelf. Die ademde door zijn afgelegen positie, zijn stof, zijn relatieve duisternis een sfeer van geheimzinnigheid. In die sfeer verwacht men ontdekkingen te doen, een schat te vinden, iets geks te beleven. Dat gebeurde

zelden of nooit want er stond voornamelijk oude rommel. Maar dat hoefde ook niet want de verwachting was belangrijker dan de vondst.

Op het verst afgelegen deel van de vliering waren over de vloerbalken geen planken getimmerd. Waagde je je in dat gebied, dan moest je omzichtig van balk op balk springen. Bij een misstap liep je het risico door het plafond te zakken. De toch al schaarse verlichting, die tot die plek vrijwel niet meer doordrong, vergrootte nog de kans op brokken.

Toch vormden niet die gegevens de voornaamste verklaring voor het feit dat dat deel van de vliering maar sporadisch bezocht werd. In de spouwmuur die daar was opgetrokken tussen ons huis en dat van mijn grootmoeder zat een kleine ronde opening, een groot zwart gat dat aan allerlei dieren, mensen en monsters een vrije doorgang bood naar jouw half-geheimzinnige half-vertrouwde wereld van stof en rommel.

Dat gat was niet te vertrouwen. Daar eindigde het domein van le Grand Meaulnes en betrad men het rijk van Frankenstein.

Het pannendak boven deze zolder-met-vliering hield ons goed op de hoogte van het weer. Waaide het buiten, dan waaide het op zolder. Regende het buiten, dan werden op zolder de speciaal daarvoor bestemde pannen in stelling gebracht. Het mooiste was echter om in de winter de deur naar de zolder open te maken en dan hier en daar een hoopje sneeuw te ontdekken. Sneeuw in huis, dat was een verwarrende en verblijdende ervaring. Dat laatste vooral omdat sneeuw in huis sneeuw buiten betekende: ongeveer het fijnste wat er toen was.

Op diezelfde zolder was een diepe kast getimmerd van 1.5 bij 2.5 meter. Daarin werden dekens bewaard en kostbaardere kledingstukken. Als ik die laatste categorie wil specificeren, kom ik niet veel verder dan een hoge hoed, een astrakan mof, een bontsjaltje en – maar hier aarzel ik zowel in zake de aanwezigheid als de kostbaarheid – een paar jurken van mijn moeder en bruidjesjurken van mijn zusjes.

Die bruidjesjurken werden gedragen bij kerkelijke processies. Het waren tot aan de voeten reikende witte kledingstukken die in alles leken op trouwjaponnen, compleet met sluiertje of kransje en frivool handtasje.

"Bruidje zijn" was een uitverkiezing in de ogen van God, de pastoor, de familie, de hele katholieke gemeenschap en van het bruidje zelf. Het was ook een voorproefje van het grote leven, en deze in de katholieke kerk zo gebruikelijke vermenging van het sacrale en het humane werd door kleine en opgroeiende meisjes zeer gewaardeerd.

De kast waarin bij ons deze bruidjesjurken hingen, heette overigens de rattenkast. Ik weet niet of dat in die tijd een gebruikelijke aanduiding was en of ook andere huizen een rattenkast kenden. Ik denk dat hier sprake is van familietaal.

De rattenkast was niet bestemd voor ratten. Zij hielden zich daaraan. Zij waren zelfs zo vriendelijk hun optreden in ons huis tot het uiterste te beperken. Daaraan konden de muizen een voorbeeld nemen.

Helemaal aan het uiteinde van de oude zolder was nog een slaapkamer. Vanwege haar afgelegen ligging noemden wij die kamer het "achterbuurtje" en dit achterbuurtje grensde aan de rattenkast. Weinig vrolijk makende benamingen terwijl het feit dat gedurende enige jaren deze kamer werd bewoond door onze hulp in de huishouding, overigens een door ons geliefde, hartelijke, evenwichtige en werkzame hulp die veel meer deel uitmaakte van de familie dan dat ze meid was, ongemerkt toch ook zijn invloed zal hebben gehad op het sociaal prestige van deze ruimte.

Aan dit prestige deed ook afbreuk de vale, grijze kleur verf die gebruikt was om de houten wanden een tintje te geven en een balk die halverwege het vertrek de schuine wand uitkwam, zich vertakte en in het plafond verdween.

De smalle deur, tenslotte, leek ook te wijzen op het sloofjeskarakter van dat kamertje helemaal achteraan op zolder. In

die deur was een raampje. Ik denk dat er oorspronkelijk gewoon doorzichtig glas in had gezeten, maar ik heb het alleen gekend met een lichtgeel papiertje erop.

Je kon er niet doorheen kijken, maar iemand die dat om de een of andere reden toch had willen doen, had met een hard voorwerp, een schaar of een spijker, er een kras op gemaakt. Helemaal overbodig want het raampje kon aan de buitenkant geopend worden. Waarschijnlijk om stil te kijken of de kinderen al sliepen.

DE NIEUWE ZOLDER

De nieuwe zolder was een vorstelijke ruimte. Het midden ervan was helemaal vrij. De noodzakelijk aanwezige rommel kon gemakkelijk opgeborgen worden onder de aan weerszijde schuin toelopende dakdelen en achter de luchtkoker.

In deze ruimte kon je twee doelen maken en voetballen of elkaar de bal toewerpen. Je kon er over grote afstand knikkeren. Je kon er huizen en tenten bouwen en daarin het leven van grote mensen spelen. Met alle mogelijke doeken, kleden, gordijnen en kledingstukken kon je op die plaats grote verkleedpartijen houden. De vele waslijnen vroegen als het ware om er kraampjes voor touwtjetrokken van te maken. Bij speciale gelegenheden werd het touwtjetrokken omgezet in een complete tombola met vele attracties. En als de geest helemaal over ons vaardig werd of vele regenachtige dagen ons tot binnenblijven verplichtten, werd het doek gehaald voor circus *Hapitheben*.

We hadden betrekkelijk weinig speelgoed, maar dat hadden we ook niet nodig. Met een beetje fantasie was heel dat grote onpraktische huis speelgoed en mooier tuig was er eigenlijk niet.

Het beeld dat uit dit alles oprijst, moet oprijzen, is dat van een gelukkige jeugd. Het alternatief is een ongelukkige jeugd. Daartussen laten de geleerden of de literatoren weinig ruimte. Maar wij hadden noch de indruk dat we bezig waren aan een gelukkige noch dat we gebukt gingen onder een ongelukkige jeugd. Reflectie komt achteraf of op momenten van stilstand. Deze stilstand kan bewust gekozen worden of worden opgedrongen. Wij – ik geloof dat ik het meervoud mag gebruiken – kozen niet. Wij waren bezig en voor bezinning op het leven, de samenleving, de verhouding vader-moeder, ouders-kinderen of kinderen onderling zagen wij, terecht of ten onrechte geen aanleiding.

Noch op de zolders, noch op andere plaatsen in dit aan schuilhoeken zo rijke huis hadden wij, zo lijkt mij, ons favoriete uithuilhoekje of trokken wij ons terug om de eeuwige aanwezigheid van huisgenoten te ontlopen, om te klagen over anderen, om onszelf te beklagen of om in gedachten een andere, veel gelukkigere wereld op te bouwen.

Het ritme van onze bezigheden werd geregeld door vier vaste gegevens: eten, slapen, de school en de godsdienstige verplichtingen. Het overige – spelen in huis of buiten, voldoen aan kleine maatschappelijke opdrachten, meehelpen bij huishoudelijke werkzaamheden en bij het verzorgen van onze varkens, kippen en konijnen – voltrok zich volgens dit ritme en binnen de ruimte die de vier hoofdcategorieën ons lieten. Op deze zeer actieve manier vulden wij ons leven.

Natuurlijk waren er ook tranen, was er verdriet en teleurstelling. Maar deze waren niet te herleiden tot een existentiële onderstroom van angsten, frustraties en complexen. Het waren incidenten: de weigering van de ouders om met de vrachtwagen mee te mogen, straf voor ongehoorzaamheid, een vervelende opdracht, boosheid omdat de een mocht wat aan de ander werd geweigerd, jaloezie als het verjaardags- of sinterklaasgeschenk van het bijna even oude broertje of zusje er mooier uitzag dan het jouwe.

ACHTER

In het dorp waar ons huis stond, had bijna iedereen een tuin waarin hij wat groente kweekte. Ook het houden van een paar kippen, konijnen en zelfs een varken was vrij algemeen. Wij vormden daarop geen uitzondering.

Als molenbedrijf met graan-, meel-, veevoeder- en kunstmesthandel hadden wij uiteraard vele banden met de bijna uitsluitend gemengde bedrijven exploiterende boeren uit de streek.

Bovendien kregen wij het veevoeder tegen inkooprijks. Dat had voordelen, zo leerde ik van mijn moeder, en dit economisch gegeven vormde eveneens een verklaring voor de aanwezigheid, in ons achterhuis, van konijnen, kippen en varkens.

Om van het woongedeelte bij het kleinvee te komen, moest men over de "deel" en door een smalle gang.

Die "deel" is wellicht het beste te beschrijven als een brede gang waarin zich aan de linkerzijde een tafel, kasten, rekken en kolen- en houtbakken bevonden, terwijl de rechterzijde plaats bood aan fietsen. En aan een schommel. Niet aan beide tegelijk. Als er geschommeld werd, moesten de fietsen naar buiten. Als de fietsen binnen stonden, werd de schommel weggenomen. Dat kon omdat er in het plafond vier ringen zaten waarin de haken pasten die aan het uiteinde van elk van de vier schommelkoorden waren bevestigd. Dat het vier haken en vier koorden waren, wijst er al op dat het geen schommel betrof waarop één of twee personen van voren naar achter hoog de lucht in zwieren, maar een meerpersoonsschommel met een gering verplaatsingsvermogen. Mocht dat laatste een bezwaar zijn, de afmeting van het speeltuig vergoedde veel, zo niet alles.

Voor hoeveel personen de schommel oorspronkelijk was ontworpen weet ik niet, misschien maar voor twee: ieder aan een uiteinde, met de rug naar elkaar. Misschien voor vier: achter iedere rug kon nog weer iemand plaats nemen die, door zijn armen links en rechts van de "bestuurder" naar voren te steken, nog net bij de twee touwen kon. Maar in ieder geval niet voor zes of voor acht. Toch zaten die er vaak op.

We deden met die schommel van alles en in onze fantasie bracht hij ons naar vele en verre landen. Dat dan vooral omdat hij zich buitengewoon goed leende voor trein, compleet met slaapcompartiment.

Door tussen de vier koorden touwen te binden, door daar gordijnen overheen te hangen, door aan het uiteinde kussens te plaatsen verkreeg men treinstelsels die herinneringen oproepen aan de romantische reizen van de Orient-Express.

Voor- en achteraan plaatsten zich de machinisten. Op het perron stond de stationschef, pet op het hoofd, "pannekoek" in de hand, die het vertreksein gaf. De trein zette zich langzaam in beweging. Op snelheid gekomen begaf de constructie het meestal of viel een van de passagiers uit het raam.

We bouwden dan een nog betere trein met nog meer voorzieningen waar we nog sneller vanaf vielen.

Omdat de schommel laag bij de grond hing en tamelijk laag bij de grond bleef, was dat vallen ongevaarlijk. Het meest te lijden had de binnenkant van de dijbenen omdat daar de plank voortdurend langs schuurde. Bij langdurig schommelen kregen ook de handen rode plekken of begonnen te vervellen. Het was allemaal onbelangrijk en genas snel. In geen geval hield het ons af van dat mooie stukje speelgoed dat, vooral bij slecht weer, zulke goede diensten bewees.

"Wil iemand de schommel ophangen?" Er zijn van die zin-

netjes die onmiddellijk naar boven floepen wanneer de aandacht weg dwaalt naar vroegere jaren. Dit was er een van.

Wij hadden konijnen, kippen en varkens. Hun aantal wisselde nogal, met name dat van de konijnen. De bezetting van het kippenhok was het meest constant: ik schat zo'n stuk of twintig.

Wij, mijn broers en ik, waren bij de verzorging van de dieren heel duidelijk ingeschakeld. Mijn zussen niet. Voor de varkens zorgde mijn vader maar wij moesten hem daarbij helpen en, als hij verhinderd was, zijn taak overnemen.

Kippenvoeren kostte betrekkelijk weinig tijd. In smalle, langwerpige bakken, waarover een lat was getimmerd om te voorkomen dat de kippen in de voederbak poepten, strooiden we meel, voegden daarbij wat water, roerden daarin met een houten stok totdat er een lekker glad papje ontstond, en nodigden de zenuwachtige kippen aan tafel. Terwijl zij stonden te pikken als gold het een tijdrace, staken wij onze hand in een zak met ochtendvoer en gooiden dat met breed gebaar door het hok. Dat was een prettige bezigheid.

Gooien is altijd leuk. Gooien met zich naar alle kanten verspreidende voorwerpen geeft de werper tegelijkertijd een gevoel van macht en van gulheid. Daarbij kwam dat voor wat het voeren van beesten betreft ik althans de voorkeur gaf aan technieken waarbij de afstand tussen mens en dier tamelijk groot bleef.

Dat kon bij het rondstrooien van ochtendvoer, ware het niet dat de kip zo verschikkelijk dom is. Zelfs met kop. Of juist met kop.

Ik heb in mijn jeugd menigmaal een voor de consumptie bestemde kip wier kop reeds was afgehakt, nog enkele wankele passen zien zetten, een nogal komische act (de enige situatie eigenlijk waarin kippen je aan het lachen brengen), maar wel een act die van de kip uit gezien getuigt van enig denkwerk: een laatste poging de dood te ontlopen.

Mèt kop zijn kippen tot dit soort geestesarbeid geheel onbekwaam. Want hoe gaat dat? Je komt in het hok, je maakt liefdevol een meelpapje klaar, je verwent ze daarenboven door met grote hartelijkheid een mengsel van blonde maïs en knappende graankorrels rond te strooien... en met luid gekakel fladderen ze weg van de voederbak, het zo begeerde voedsel in de steek latend en de gulle gever de stuipen op het lijf jagend.

Dergelijke slimmigheden vertoonden ze ook bij het weglopen.

Aansluitend aan het kippenhok was, buiten, een grote kippenren die aan twee kanten door een muur was omgeven en voor het overige was afgemaakt met gaas. In dat gaas zat soms een gat waardoor ze konden weglopen. Iedereen zag dat gat meteen. De kippen echter pas na twee dagen.

Nog dommer werd het als ze, uiteindelijk ontsnapt, weer door dat zelfde gat naar binnen moesten. Ze werden dan door ons behoedzaam en met veel ksss, ksss naar de ren gedreven. Daar aangekomen begonnen ze wanhopig langs de ren op en neer te draven, passeerden drie, vijf, tien keer het gat maar kregen het niet bij elkaar gedacht om door het gat naar binnen te wippen. Dat was daarom zo stom omdat je aan heel hun gedrag kon zien dat ze niets liever wilden dan het vertrouwde hok weer betreden. Van het kleine beetje combinatievermogen dat daarvoor nodig was, hadden ze echter geen benul.

Behalve uit het toebedelen van meel en ochtendvoer bestond het kippenvoeren nog uit het verversen van water, een gemakkelijk karweitje dat alleen 's winters wat extra werk gaf. Het water bevroor dan nogal eens zodat zich in de drinkemmer een grote klomp ijs vormde die wij met warm water probeerden te ontdooien.

Ik voelde mij altijd zeer schuldig wanneer ik het kippenhok betrad en dan constateerde dat er geen water meer in de drinkbak zat. Of de kippen zelf dat ook betreurden, weet ik

niet. Grote drinkers waren het niet en ze hadden, water of niet, altijd iets droogs over zich.

Een keer in de week, op zaterdag, moest het kippenhok schoongemaakt worden.

Sommige mensen vinden schoonmaken leuk, andere hebben daaraan een hekel. Er is ook een groep die, om er aan te beginnen, een kleine zelfoverwinning moet bevechten. Is dat stadium voorbij dan verricht men het werk zonder al te veel problemen en heeft men na afloop een tamelijk tevreden gevoel. Tot deze groep behoorde ik.

Het was overigens geen al te zwaar of al te vies karwei. Wel was het soms moeilijk de stront van de zitstokken te krijgen. De verse – en van kippen is het zéér verse – gaf geen enkel probleem, maar de vastgekoekte bood vaak weerstand aan de ijzeren schrapers waarmee wij hem te lijf gingen.

Vooraf in de winter, als die wit-grijs-gele heuveltjes aan de planken vastgevroren zaten, kostte het veel moeite de boel schoon te krijgen.

Natuurlijk was het ook onze taak de eieren uit het hok te halen. Maar wie wel eens zo'n warm glad ei heeft opgeraapt uit een zacht bed van zaagsel en kippedons, weet dat hier niet meer in termen van taak en werk gesproken kan worden. Het is een ervaring die zich nog het best laat vergelijken met het luisteren naar muziek van Mozart of het wandelen over bedauwd gras.

Onze kippen eindigden op dezelfde plaats als onze houtvoorraad: het hakblok. Iemand van het personeel nam ze bij de poten, vlijde ze op het blok en sloeg met een kleine scherpe bijl hun kop eraf. Er spoot wat bloed uit, ze trilden nog even na en waren dan klaar voor het moeizame proces van plukken en schoonmaken.

Ik durfde een kip nauwelijks vast te houden, laat staan dat ik hem zou durven doden. Naar de executie kijken, durfde ik wel. Dat gebeurde in een mengeling van nieuwsgierigheid, lichte opwinding en vage angst. Walging, afkeer of afkeuring

speelde daarbij geen rol. Daarvoor waren er in mijn leven te veel dieren wier lot het was door de mensen te worden opgegeten. En tussen leven en consumptie stond onvermijdelijk de gewelddadige dood.

Dat lot wachtte ook onze konijnen. Daarvoor waren zij in huis, daarvoor werden zij verzorgd. Kerstmis of een andere hoogtijdag was het eindpunt. In die geest gingen wij ook met de konijnen om. Het waren voor ons geen troeteldieren of huisdieren zoals een hond of een kat dat vaak is. We gaven ze ook geen namen. Wel geloof ik dat wij soms, niet altijd, ons eigen konijn hadden, maar dat had dan meer te maken met een eerlijke en efficiënte taakverdeling dan met speciale relaties tussen dier en verzorger.

Ook fokten wij de dieren niet om daarmee op konijntentoonstellingen te pronken, in die dagen een zeer populaire tijdpassering die in mijn dorp werd aangemoedigd door de vereniging "De Langoor" en die zijn bekroning vond in exhibities in café Hock.

Nee. Er waren, om economische redenen, konijnen in huis, soms wel een stuk of tien. Die moesten verzorgd worden. Wie groot genoeg en van het mannelijke geslacht was, werd daarbij ingeschakeld. Of hij dat leuk vond of niet.

Ik geloof niet dat iemand van ons een hekel had aan konijnen of zich verzette tegen de taak die hem ten aanzien van deze beestjes werd opgelegd. Opvallender is dat ook geen van ons erg aan deze dieren was gehecht. Het zijn immers lieve knagers, met aantrekkelijke afmetingen, een leuk uiterlijk en een pels die uitnodigt tot strelen, terwijl zij zich bovendien altijd dankbaar tonen voor het voedsel dat zij krijgen voorgezet.

Natuurlijk klopte ons hart sneller wanneer we voorzichtig het pluizige dek wegschoven waaronder zo'n stuk of acht pasgeboren jongen lagen te trillen. Natuurlijk hadden we medelijden met het konijn dat met vochtige snuit stil achter

in zijn hok bleef zitten en het malse klaver onaangeroerd liet. En het gaf je altijd weer een schok wanneer je 's morgens bij de hokken kwam en daar een van de beesten dood aantrof.

Maar dat hun leven eindigde met een droge tik achter de lange oren, dat vonden wij gewoon.

Noch bij mijn ouders noch bij mijn broers of zussen heb ik ooit enige speciale belangstelling bespeurd voor welk dier dan ook. Zou men dus bij onze houding ten opzichte van konijnen aan een zeker atavisme kunnen denken, anderzijds was daar het zakelijke gegeven dat tien of zo van deze knaagdieren een aanzienlijk beslag legden op onze speeltijd, een gegeven dat aanvankelijk misschien niet maar op den duur zeker wel de liefde bekoelt.

Iedere dag moesten wij zorgen dat er voldoende gras en klaver was. Iedere dag, weer of geen weer, moesten wij dat ergens gaan plukken. Nu waren er in de nabije omtrek vele geschikte veldjes waar we terecht konden. Maar wij waren niet de enigen die gras nodig hadden en bovendien was de voorraad niet onuitputtelijk.

Naast het genoemde "Wil iemand de schommel ophangen?" is "Heb je al konijnevoer geplukt?" ook zo'n zinnetje dat bij terugblikken naar vroeger spontaan naar boven welt.

Met een zak en een mes trok je er op uit. Dat mes was speciaal bedoeld om "kettingpollen" te steken, onze benaming voor de wortels van paardebloemen. Op die kettingpollen waren de konijnen verzot, zo wisten we, en vanwege het melkachtige sap dat in de stengels zat, waren deze planten bovendien zeer geschikt voor de moeren, zo wisten we ook, een wetenschap die veel meer steunde op mondelinge overlevering dan op degelijk onderzoek.

Klaver was ook heel goed, maar klaver had het nadeel dat het zo klein was en omdat je enerzijds wel van de dieren hield maar anderzijds toch ook het liefst zo gauw mogelijk wilde gaan spelen, plaatste klaverplukken je voortdurend voor een dilemma.

Gras was de hoofdschotel. Ik heb heel wat soorten gras in mijn handen gehad. Ik heb, niet alleen vanwege dat grasplukken maar vanwege de hele manier waarop ik mijn jeugd doorbracht, in die periode heel sterk buiten geleefd. Tot enige kennis van planten en dieren heeft mij dat nooit gebracht. Ik geloof dat je uit de stad moet komen of, nog algemener, vanuit een gemis moet vertrekken om al wandelende door de natuur voortdurend uit te roepen. "Kijk daar eens, een barsijsje" of "Wat staat hier een prachtig adderkruidje".

We riepen dat soort dingen nooit en de kinderen die met ons speelden, riepen dat ook niet.

Ik heb ook sterk de indruk dat boeren weinig namen van planten en dieren kennen. Dat is niet de manier waarop hij met de natuur omgaat. Voor hem is de natuur voor alles een economisch gegeven. Dat was zij voor ons, grasplukkers, ook een klein beetje en verder was zij voor ons speelruimte. Je kunt een hele goede boer zijn zonder het verschil te kennen tussen een herderstasje en een leeuwebek zoals je een hele goede schipper kunt zijn zonder te kunnen zwemmen. Wij konden heel goed buiten spelen zonder te weten hoe al de ons omringende vogels en planten heetten.

In onze "betere" ogenblikken werkten wij onder invloed van de school en aangemoedigd door onze ouders aan ons herbarium en ons herfstbakje. Het waren bevestigingen, het was aangeleerd. De werkelijkheid waren struiken waarmee je een hut kon bouwen, bomen waarachter je je verstopte, graszoden waarmee je verdedigingswerken opwierp, hout en takken waarmee je vuurtje stookte. De werkelijkheid was de grond waarin wij kazematten uitgroeven, waarop wij voetbalden, waarop wij elkaar beslopen om de vlag te veroveren. De werkelijkheid was dat malse, taaie, scherpe, sprietige, korte, lange gras dat wij dagelijks plukten. Namen voor dat alles hadden wij nauwelijks.

Thuisgekomen strooiden wij het gras uit over een schoon plekje op de vloer want vaak was het gras nat en, ook dat

wisten wij secuur, nat gras was slecht voor konijnen. Zij kregen daarvan een waterpens.

Het droge maar nog fris ogende gras aan de beestjes voeren, dat was net als eieren rapen. Het gaf een zeer tevreden gevoel. Uitgedrukt op de geluksschaal stond het gras boven winterwortels en knolraap, hoewel de konijnen ook daaraan heel dankbaar en amusant konden knabbelen.

De manier waarop de drachtige konijnen hun rantsoen melk naar binnen leebberden, gaf ook een warm gevoel en maakte de schenker duidelijk medeplichtige en ingewijde bij het op handen zijnde wondertje. Maar gewoon gras geven was toch het mooiste.

De konijnenhokken stonden in een aparte ruimte. De vloer van deze ruimte was van steen. Op deze vloer lag, tegenover de konijnenhokken, cokes.

Wat er met name in de oorlogsjaren met die cokes gebeurde, is in de familiekring een controversieel onderwerp. Natuurlijk, die cokes stookten wij in de kachel. Dat was het punt niet. Het punt was wie die grote onhandige blokken met een kleine moker in stukken hakte zodat ze in de kachel pasten. Bij dat hakwerk heb ik altijd een belangrijke rol voor mezelf opgeëist. Men heeft dat bestreden, maar ik blijf volhouden dat ik daar vele uren heb gezeten om die ruwe, weerbarstige stukken klein te slaan. Dat was een lastig karwei. In de eerste plaats vroeg het de nodige kracht, niet zo zeer als de brokken nog heel groot waren – dan lieten zij zich tamelijk gemakkelijk splijten –, maar wanneer ze gehalveerd of gevierendeeld waren. Die kleine stukken sprongen, vervolgens, voortdurend onder de hamer weg zodat je slecht opschoot omdat je die wegvliegende cokes weer bij elkaar moest zoeken.

Het was verder nogal ruw aanvoelend spul waarvan je kapotte handen kreeg en tenslotte was het moeilijk een goede werkhouding te vinden. Je moest een harde ondergrond hebben, de stenen vloer, en dat betekende dat je voortdurend diep moest bukken, hetgeen vermoeiend was.

Dat cokeskloppen gebeurde in de winter, met name in de winters tussen '42 en '45. Alles was schaars en daarom werden de minder deftige kachels opgeofferd aan deze goedkope brandstof. Opgeofferd: als de cokes eenmaal lekker brandde, gaf zij veel hitte maar liet zij tevens duidelijke littekens na op de kachelwand en de roosters.

Als er weer een voorraad was aangekomen, lag de cokes in een grote berg tot aan het plafond van het konijnenhok. Aan die voet van de berg zat ik, met een moker en een emmertje.

Want wat mijn familie ook moge beweren, in die koude winters aan het einde van die domme oorlog was "een emmertje cokes kloppen" een vast onderdeel van mijn dagprogramma.

Tussen het kippen- en konijnenhok was nog een dierenverblijf, een smalle ruimte die moeilijk toegankelijk was omdat de ladder naar de zolder vlak voor de deur stond. Meestal was deze ruimte onbewoond en werd zij gebruikt als berg-hok. Broedse, ruziemakende of zieke kippen vonden er een tijdelijk onderkomen.

Dat ruziemaken vond ik een naar gezicht. Kippen die achter elkaar aanrennen. De achtervolgde kip die kakelend ineenduikt. De aanvaller die daar bovenop springt en met zijn snavel in de kop begint te hakken.

Een spelletje dat zich vaak herhaalde en waarbij de heftigheid van het pikken toenam naar mate de kop van de aangevallene meer open kwam te liggen en meer bloed vertoonde. Het was altijd een ongelijke strijd: de aanvallers waren altijd talrijker en hun aantal leek gaande het gevecht toe te nemen; het slachtoffer was altijd alleen en kreeg nooit van iemand enige steun. De strijd was ook ongelijk omdat de aangevallene een verdedigingstactiek toepaste die hem bij voorbaat tot verliezer maakte. Hij viel nooit zelf aan, aldus de aanval als het beste verdedigingsmiddel gebruikend. Hij vluchtte weg, maar deed dat weer niet consequent, en het in elkaar duiken waarmee iedere renpartij eindigde, gaf aan

zijn tegenstander vrij spel en liet precies die plek bloot waarop de aanvaller het gemunt had – of had de aanvaller het op die plek gemunt omdat zij onbeschermd bleef?

Voor mij was nooit duidelijk waarom een kip zo onbarmhartig door zijn soortgenoten werd aangepakt. Was hij ziek en moest hij daarom uit de gemeenschap verdwijnen? Had hij iets gedaan wat wij niet maar de andere kippen wel wisten? Had hij zich, toevallig, gewond en maakte de aanblik van bloed bij de gezonde kippen een vernietigingsdrang wakker? In ieder geval haalden wij, als het te erg werd, het slachtoffer of zijn bloeddorstige belager uit het hok en zetten hem in dat kleine afkoelings- respectievelijk herstellingsoord.

Tegenover de hokken voor de kippen en de konijnen was een grote ruimte voor varkens. Daartussen liep een gang die wij de varkenskooigang noemden.

Hoewel ik dagelijks met dieren omging, was ik er niet echt vertrouwelijk mee. Kippen vastpakken durfde ik nauwelijks. Konijnen wel, maar als ik ze bij hun zachte nekvel vasthield, klopte mijn hart toch iets sneller dan wanneer ik gras plukte. Eigenlijk was ik tegenover varkens nog het meest mijzelf, maar met de varkens had ik betrekkelijk weinig te maken. Mijn vader voerde ze, het personeel maakte de hokken schoon. Slechts wanneer mijn vader verhinderd was, trad ik of een van mijn broers aan. Voor de zondag bestond, als ik het mij goed herinner, een wisseldienst, hetgeen waarschijnlijk verband hield met het kerkbezoek van de varkenshoeders.

Varkensvoeren was heel gemakkelijk. Uit een zak schepte je varkensmeel in de troggen, deed daar water bij, roerde met een grote stok het geheel glad en dan konden de dieren beginnen. Ze konden dat, ze deden het niet. Ze begonnen al eerder.

Ik was eens uitgenodigd bij een Franse familie in Annecy. Het avondmaal werd opgediend. Soep. De heer des huizes verzocht om een ogenblik stilte. Zijn talrijke kinderen en ander sociaal aanslibsel waren heel even roerloos. Toen barstte er een geslurp los dat via het "madeleine-effect" mij dertig jaar terugwierp. Naar onze varkenskooi.

Toch was er verschil tussen Annecy en onze varkenskooi-gang. Dat school niet in de intensiteit van het slurpen maar in dat ogenblikje stilte. Zodra je bij de biggen de deur van de gang openmaakte, begonnen ze onmiddellijk te knorren en zich te verdringen voor de voederbakken. Vooral dat geduw en gedraaf sloeg nergens op. Immers, het voedsel werd in drie bakken over de hele lengte uitgestrooid zodat ieder plekje even goed was. Maar of de trog een heel klein beetje af liep zodat er toch meer voedsel naar een kant kon vloeien of dat varkens bij de geboorte de opdracht meekrijgen bij het voeren altijd in het midden te gaan staan, feit was dat er altijd geduwd en gerend werd om een centrale plaats.

Waren de posities voorlopig ingenomen – voorlopig: ook onder het eten ontdekte men regelmatig nog weer een beter plekje of werd men uit een gunstige positie weggedrukt – dan leek dat het ogenblik voor een korte bezinning.

Leek. Varkens wachten nergens op – andere dieren trouwens ook niet. Gooide je meel in de trog dan begonnen ze daar onverwijld in te wroeten en te blazen. Dat dat meel nog aangemaakt moest worden met water zouden ze na zeg tien voederbeurten hebben moeten weten. Maar nee. Meteen die afgeknotte snuit erin. Hun zaak natuurlijk, maar met al die koppen in de voederbak maakten ze het mij wel erg moeilijk het meel aan te lengen. Voortdurend moest ik ze met mijn roerstok naar achteren duwen. Soms moest ik daarbij flink doordrukken, zozeer waren zij dan één geworden met het voedsel.

Overigens zijn varkens niet gulziger dan kippen of konijnen. Ook bij de laatste twee categorieën vormt het zien en het willen eten van voedsel een hechte eenheid die zij op geen enkele wijze kunnen doorbreken. Alleen zijn kippen

en konijnen van geringere afmeting, krijgen daarom een kleiner soort en een beperktere hoeveelheid voedsel, hetgeen hun manier van tafelen minder schrokkerig maakt. Bovendien zou je bij kippen eventueel kunnen denken dat ze niet eten maar iets lopen te zoeken en bij konijnen dat ze de rozenkrans bidden. Bij varkens kun je echt maar aan één ding denken. Dat ene ding doen ze vergezeld gaan van luid gesloeber. En het is vooral dat ongeremde smakken dat hen de reputatie heeft bezorgd van gulzigheid.

Wie evenwel zelf varkens heeft gevoerd, heeft in dat gesmak ook altijd warme dankbaarheid horen doorklinken.

Een enkele keer gebeurde het dat een varken van voren luidruchtig stond in te nemen en van achteren klaterend stond af te scheiden. Een big met de voor- en achterdeur wagenwijd open: er zijn maar weinig natuurverschijnselen die deze aanblik overtreffen.

Natuurverschijnsel of niet, op een goede dag kwam de huis-slager, die met een goed gemikt schot het varken velde. Het slachten van een varken bracht gedurende enige dagen een verhoogde bedrijvigheid en een aangename spanning in huis. Het trilde zoals het trilde met Kerstmis en sinterklaas, maar het rook anders.

Na het schot werden er talrijke emmers warm water aangesleept waarmee huid en haar zacht werden gemaakt zodat de varkensharen er gemakkelijk afgeschraapt konden worden. Ik hoopte altijd dat de slager dat met grote nauwkeurigheid zou doen want een varkenskluiw waaruit nog een paar van die stugge witte haren staken was niet alleen een vies gezicht maar bracht ook de maag in opstand.

Als het schoonmaken en het afscheren klaar was, werd het dier opengesneden en werden de dampende darmen en ingewanden er uit gehaald. Onze belangstelling ging daarbij heel in het bijzonder uit naar de blaas die als een onooglijke, vettige kwab het lichaam verliet, te drogen werd gehangen

en dan opgepompt kon worden.

Deze ronde enigszins op een voetbal gelijkende vorm, afkomstig uit een varken, fascineerde ons. Er erg veel mee doen, kon je eigenlijk niet. Soms werd zij gebruikt als omhulsel van bloedworst, soms maakten wij er een rommelpot van, een soort trom die ritmische ondersteuning gaf aan vastenavondliedjes.

Het mooiste moment brak aan wanneer het varken op de "leer" werd gehangen. Bovenaan de ladder werd met stevig touw een dunne balk bevestigd. Aan de uiteinden daarvan werden de achterpoten vastgesjord. De ladder werd overeind gezet en in een koninklijke pose toonde het dier de eenvoudige pracht van de tot nu toe verborgen gebleven binnenkant. Dat was een schoon gezicht, schoon in de dubbele betekenis van het woord.

Ergens op de buitenkant verscheen een stempel van de keuringsdienst. Dit in paars of rood uitgevoerd merkteken kwam je nadien, enigszins uitgelopen, ook nog wel eens tegen op een stuk gekookt varkensvlees. Het had op mij dan hetzelfde effect als die twee overgebleven varkensharen. Het verminderde de trek.

In deze imposante houding vertoefde het varken een etmaal op de ladder. Daarna werd het in stukken gehakt en verwerkt. Een gedeelte van het vlees werd in de pekel gezet; sommige hammen werden, buitenshuis, gerookt; heel veel werd geweekt, een procédé waarvan mij het fijne ontging maar dat zowel op de ruiten als op het voorhoofd van mijn moeder en van al degenen die haar met de slacht kwamen helpen, kleine druppeltjes veroorzaakte.

Nog warmer kreeg je het van het maken van balkenbrij, vooral als er steeds meer boekweitmeel in het mengsel van vleesafval en vet verdween en derhalve het roeren steeds zwaarder werd.

Maar dat het maken van aanzienlijke hoeveelheden balkenbrij achterwege zou blijven, was ondenkbaar. Geen produkt werd door ons met zoveel dankbaarheid geconsumeerd.

In de winter bestond een klassiek ontbijt uit pap en balkenbrij. In deze volgorde. Als we de pap op hadden, werd het bord omgekeerd en werd op de onderkant het schijfje balkenbrij neergelegd. Balkenbrij at je nu eenmaal niet op een bord met papresten, daarvoor was dit produkt in onze ogen op de smaakladder te hoog gestegen.

Het avondmaal, een broodmaaltijd, kreeg extra reliëf wanneer daar een warm hapje bij kwam. In koude tijden was dat heel vaak balkenbrij. Vooral de lange donkere zaterdagavonden kregen daardoor een aparte bekooring. De knusheid hing dan warm en wollig tussen de muren en het leven was aangenaam en rook naar brij.

Van het hele slachtproces wilden wij niets missen. Wij waren echter te klein om daarbij van enig nut te zijn. Slechts bij het draaien van de worstmolentjes werden wij, zij het met enige aarzeling, wel eens ingeschakeld. Die aarzeling betrof de vrees dat wij met het vleesafval ook onze eigen vingers in de molen zouden stoppen.

Aan het einde van de varkenskooigang was een gammele deur. Rechts daarvan en nog in de varkenskooi bevond zich een veel kleiner deurtje waarlangs de varkens naar buiten konden. Ook kleine jongens konden daar doorheen.

Voor de grote gammele deur lag een stoep. Die stoep werd gevormd door de helft van een molensteen. Dat het een molensteen was, vond niet zijn verklaring in nostalgische verlangens naar het ambachtelijke, nog niet gemechaniseerde leven maar in het feit dat mijn vader een molen had.

DE MOLEN

De molen was in 1859 in bezit gekomen van de familie De Kleijn. Gradus de Kleijn, molenaar te Wijchen, had hem toen gekocht van de baron D'Osy. Deze baron woonde het grootste gedeelte van het jaar in Antwerpen, maar kwam op gezette tijden naar Wijchen waar hij eigenaar was van het plaatselijke kasteel en, tot 1859, van de dorpsmolen.

Voor deze transactie maakte Jacobus Schoonwater, meester-molenaar te Uden, een taxatie. Deze taxatie lag in mijn jeugd op de oude zolder tussen de debiteuren- en crediteurenboeken. Een schoolvoorbeeld van schoonschrift. En van taxatie. Er schijnt van geen enkele Nederlandse molen zo'n gedetailleerde beschrijving te bestaan.

Schoonwater schatte het "staande werk" op *f* 3877,50, het "gaande werk" op *f* 1564,00, de eigendommen van de molen en de molenstenen op *f* 1100,50, hetgeen de totale prijs voor de molen op *f* 6541,50 bracht. Omdat men nadien constateerde dat de loopersteen van de rogmolen een "breukeling" was waarvoor men niet meer dan elf gulden per duim in rekening mocht brengen, ging van het eindbedrag *f* 94,00 af.

Mijn overgrootvader kocht een korenwindmolen die op een kunstmatig bergje, een belt stond. Vanwege deze ligging noemt men dit type ook wel een stenen beltmolen. Het bouwjaar was, als men mag afgaan op een inscriptie in een der balken van de molen, 1799. De molen heette "De oude molen".

Ik heb die naam altijd met enig wantrouwen bekeken. Ik kan mij moeilijk voorstellen dat iemand een molen laat bouwen en aan zo'n nieuwe molen de naam "De oude molen" geeft. De naam zal dus later ontstaan zijn, tenzij de molen van 1799 een oudere molen verving, welk feit men in de naam van de "nieuwe" molen tot uitdrukking heeft willen brengen.

Als men mij vroeg: wat doet je vader, luidde mijn antwoord: hij heeft een molen. De volgende vraag was bijna altijd: wonen jullie in die molen? De laatste vraag verbaasde en irriteerde me. De irritatie vond zijn grond in het feit dat ik "nee" moest zeggen en derhalve niet kon voldoen aan het verwachtingspatroon van de vraagsteller. Het leek alsof ik moest toegeven – en zo voelde ik het zelf ook wel een beetje – dat de romantiek van het hebben van een molen veel van haar glans verloor als je niet in de molen woonde. Het verbaasde me omdat de vraag niet logisch was, gezien het doel en de functie van een molen. Het was een beetje alsof men na de mededeling: mijn vader werkt in de mijn, onmiddellijk daarop de vraag krijgt: heeft hij wel eens in een ingestorte gang opgesloten gezeten? Dat is niet de essentie van het mijnwerkersberoep zomin als het de essentie van een molen is dat je erin kunt wonen.

De vraag verbaasde me ook omdat er in een korenmolen van het beltype helemaal geen ruimte is om een gezin, laat staan een gezin van negen kinderen te huisvesten. De bedrijfsruimte die, gezien de hoogte en de omvang van de molen, vrij groot lijkt, is nodig voor het productieproces. Maar om dat te weten moet je een molen van binnen bekeken hebben en wel op het moment dat een molen echt een molen is: als hij maalt.

De korenmolen is een tamelijk hoog en groot gebouw. De reden hiervoor is niet slechts dat een molen hoog moet reiken om veel wind te vangen of dat de wieken pas dan voldoende energie opleveren als zij een behoorlijke lengte hebben – hetgeen een hoge molen vereist. De korenmolen is, in tegenstelling tot een watermolen, tevens bedrijfsruimte en daarvoor is plaats nodig

DE KAPZOLDER

Onze molen bestond uit vier zolders en een soort garage. De bovenste zolder heette de kapzolder. Het was niet mijn

favoriete zolder maar het was wel, om het in jongensboek- termen te zeggen, de spannendste zolder.

Naar boven en naar beneden gaan was in onze molen op zich al een avontuur. De trappen waren steil, vaak uitgesleten en leuninggen ontbraken. Bij afdaling werden de eerste treden dan ook altijd genomen in een God-zegene-de-greep stemming. Weliswaar hing langs sommige trappen een dik touw, gladgesleten door vele handen, maar als je niet goed wist hoe je met deze soepele leuning moest omgaan, was het middel erger dan de kwaal.

Ik heb mij er steeds over verbaasd dat in molens – want het was bijna overal zo – zulke moeilijke trappen werden aangebracht. De beperkte en bijzondere ruimte (overal ronde wanden) is hiervoor geen voldoende verklaring. Ik heb gezien dat het ook anders kan. Zuinigheid, dat wil zeggen de trappen gebruiken totdat het echt niet meer ging, zal zeker ook een rol gespeeld hebben. En misschien was er toch ook sprake van een snuifje beroepsfetisjisme: in een echte goede molen horen lastige trappen. Ik moet er overigens bij zeggen dat ik mij geen enkele ernstige valpartij kan herinneren.

Op de kapzolder, de bovenste dus, kon je nog hoger als je gebruik maakte van een klein kippenladdertje dat tegen een van de balken was getimmerd en loodrecht naar beneden hing.

Dat trapje hing daar om in het gedeelte van de kap tegenover het wiekenkruis de luiken te kunnen ophangen. Dat gebeurde alleen als het regende. Normaal bleef het gat open want het enige licht dat de kapzolder bereikte, viel door dit gat naar binnen.

Door deze opening had je een mooi uitzicht op de omgeving. Maar ik moest altijd een beroep doen op mijn stoerheidsreserves om mijn bezoek aan de kapzolder tot in zijn uiterste consequenties te voltooien. Hoogtevrees en een zitplaats boven twee diepe gaten hielden mij, als ik alleen naar boven ging, op de vloer van de kapzolder. Vandaar kon ik

door de steigergaten naar buiten kijken en zodoende toch meepraten over het prachtige uitzicht vanuit de kap van de molen.

De kapzolder was, vanwege de kegelvormige bouw van de molen, de kleinste maar tevens de volste zolder. Dit kwam natuurlijk omdat de wiekenas waarin, buiten de kap, de wieken waren gestoken, dwars over de hele lengte van de zolder liep en omdat op ongeveer het midden van deze as het grote kroonwiel was aangebracht via hetwelk de bewegingen van de wiekenas uiteindelijk terecht kwamen op de maalzolder en daar de molenstenen in beweging brachten. Bovendien herbergde deze zolder een zeer zware balk die deel uitmaakte van het remsysteem. Liet men deze balk zakken, dan klemde zich rond de hele omtrek van het kroonwiel een houten band waardoor de molen langzaam en kreunend tot stilstand kwam.

Het heeft mij altijd verwonderd dat dit nogal primitief ogende remmechanisme, dat in vaktermen de *vang* werd genoemd, in staat was een einde te maken aan het draaiende geweld van molenwieken. Ik geloof dat ook de volwassenen met dat probleem zaten, want bij harde, stormachtige wind hoorde ik al spoedig de verzuchting: als de molen maar niet door de vang schiet. Men sprak dan over de molen in stilstand.

Voor wat mijn familie betreft was deze ongerustheid niet slechts ingegeven door de technische beperkingen van de vang. Zij steunde op harde, droeve ervaringen. Op 2 november 1910 woedde over Wijchen een heftige storm. Door de kracht van de wind begonnen de wieken te werken. Een 16-jarige broer van mijn vader rende toe om de vang open te zetten teneinde te redden wat er te redden viel. Er knapte een ketting. De kap draaide een halve slag om, de wieken stonden niet meer op de wind en kap, spil, wieken en kamrad werden van de romp gelicht en stortten met donderend geweld omlaag. Een 19-jarige knecht was onmiddellijk dood.

De broer van mijn vader werd door een van de roeden weggeslagen en stierf eveneens.

Dertig jaar later moest de molen het opnieuw opnemen tegen een harde storm. De wieken schoten door de vang, begonnen in een angstwekkend tempo rond te draaien en vlogen van de romp. Er vielen geen slachtoffers.

Tegenover de wind heerste er in ons gezin een haat-liefde verhouding. Van storm was mijn moeder echt bang. Bij storm en onweer kwam zij altijd uit bed om met enige gebeden en wat wijwater het gevaar te bezweren. In geval van onweer voelde je dat ze geloofde in de kracht van het gebed en dat die gedachte haar geruststelde. Maar als het stormde was de angst groter dan het geloof en kreeg de bezwering iets koels, mechanisch en vreemdsortigs.

In het hout van het grote kamrad was in een mooi, regelmatig letterschrift de volgende tekst gebeiteld:

Het geboortekaartje van onze molen.

DE LUIZOLDER

Onder de kapzolder lag de luizolder. Als kind hield ik van dat woord en hoewel nauwelijks ingewijd in het vakjargon, vond ik er een zeker genoegen in juist dit woord kwistig door de conversatie met mijn vrienden te strooien. Begrijpen deed ik het niet, dat merkwaardige luizolder. Integendeel. Lui was voor mij het lui van "lui varken", in de tijd dat de onderwijzers nog niet gehoord hadden van positief-integratieve pedagogische benaderingsmodellen een van de gangbare benamingen voor een scholier die geen flikker uitvoert.

Nu was die zolder inderdaad niet erg actief. Niemand verrichtte daar ooit enig werk. Er stond ook niks en de vloer was niet eens overal betrouwbaar. Toch was het een belangrijke zolder. Niet zozeer omdat precies in het midden de grote draaiende as liep die de verbinding vormde tussen het kroonwiel van de kapzolder en de bonkelaars van de meelzolder. Maar vanwege het feit dat zich hier het mechanisme bevond met behulp waarvan zakken opgehesen en neergelaten konden worden: het luiwerk.

Alles wat gemalen moest worden, moest worden aangeboden in zakken. Losse ladingen waren onverwerkbaar. De zakken werden meestal aangevoerd met een wagen die onder de molen gereden kon worden. Stel dat er geen luiwerk in de molen zou zijn, dan moest de molenaar die zakken een voor een op zijn nek pakken, via een trap van de begane grond naar de graanzolder lopen, via een tweede trap van de graanzolder naar de maalzolder, daar de zakken leeg schudden, met de lege zakken naar de graanzolder teruggaan, daar het gemalen graan in die zakken opvangen, ze weer op zijn schouder zetten en van de graanzolder naar de begane grond terugbrengen.

Ik sprak reeds over het comfort van molentrappen. Ik sprak nog niet van de combinatie molentrappen -zak meel op je nek en nog helemaal niet over wat het is dag in dag uit onder deze combinatie letterlijk gebukt te gaan. Dat hoeft ook niet want molenaars zijn – in de literatuur – van alles maar niet gek.

Op de luizolder bevond zich een spil die in beweging kon worden gebracht door het tandwiel van deze spil te koppelen op een tandwiel dat op de grote draaiende as was bevestigd. Over deze spil liep een stevig touw dat via maal- en graanzolder tot de begane grond reikte. Daar werden de zakken aan het touw bevestigd en vervolgens naar boven gehaald. Men kon de vracht laten stoppen door het tandwiel en het luiwerk te ontkoppelen.

Het was een eenvoudig, goedkoop systeem, maar in de tijd dat er nog uitsluitend op windkracht werd gemalen kon het alleen functioneren als de wieken draaiden.

Het had nog een ander nadeel. Een ervaren molenaar kan in zijn eentje een molen laten draaien en bedienen. Het is echter erg lastig dat hij alleen is wanneer het gaat om het optakelen en neerlaten van zakken. Als ik als jongen dan ook ergens bij werd ingeschakeld dan was het bij het "zakken aansteken", niet alleen op de molen maar ook in ons pakhuis, waar een soortgelijke, zij het elektrisch aangedreven hijsinstallatie was.

Dat zakken aansteken was niet eens zo heel eenvoudig. De lus van een koord om het uiteinde van een zak doen, kan natuurlijk iedereen. Maar je moest die lus aantrekken anders gleed hij bij het ophalen van de zak af. Ook dat kan iedereen. Het was echter wel wenselijk dat je met dat aantrekken klaar was vóórdat de zak werd opgetrokken. Zo niet dan kwam je er met je hand tussen, hetgeen zeer pijnlijk kon zijn.

Degene die een of twee zolders boven je het luiwerk bediende, kon zien hoever je was. Bovendien gaf je zelf een teken dat er gehaald kon worden.

Wij hadden ten minste één knecht die, met opzet, het spelletje heel scherp speelde. Zijn grijns als je weer net op het nippertje je hand had kunnen terugtrekken, staat me tot op de dag van vandaag helder voor de geest.

Een ander probleem was dat de zakken soms te vol zaten zodat de lus bijna geen houvast meer had. Met kloppend hart zag je dan de vracht omhoog gaan. Meestal bereikte hij veilig de bestemde plaats – want het kon licht –, maar ook meer dan eens schoot hij van het koord en viel met een doffe plof weer naar beneden. Om die reden werd je al vanaf het prille begin van je zakken-aansteek-carrière erop gewezen nooit precies onder de vracht te gaan staan wanneer deze werd opgetrokken.

Zo'n zak in een rustig, bijna voornaam tempo naar boven te zien gaan – bij het verlaten van de grond moest je hem nog even begeleiden zodat hij niet ging schommelen – gaf niet alleen een beroepsmatige doch ook een zekere artistieke voldoening. De esthetische bevrediging was echter het grootst wanneer bleek dat onder in de zak een gaatje zat. Dan leek het alsof iemand al pissende ten hemel steeg, de aarde met een gave straal van rogge, tarwe of gerst besproeiend.

Het takelsysteem bood ook nog ontplooiingsmogelijkheden voor enige acrobatiek. Je kon het touw vastpakken en je zo naar boven laten hijsen. Je kon op een vastgemaakte zak gaan zitten en op die manier de reis meemaken. Deed je het eerste, dan moest je er wel zeker van zijn dat de kracht in je armen niet verslapt voordat je de zolder had bereikt. Deed je het tweede, dan moest je hopen dat door het extra gewicht de lus niet los zou gaan. Viel je, dan viel je hard. Alle vloeren in de molen waren van hout. Behalve op de begane grond: daar lag beton.

DE MAALZOLDER

Onder de luizolder lag de maal- of steenzolder. In zekere zin het hart van de molen. Daar immers werd gemalen. Met molenstenen. In onze molen stonden drie maalstoelen. In iedere maalstoel lag een koppel stenen.

Uit eigen ervaring heb ik de indruk dat veel mensen denken dat beide stenen draaien, ieder in een andere richting, en dat door wrijving het graan wordt fijn gemalen. Dat laatste is juist. Echter: de onderste steen ligt stil. Slechts de bovenste beweegt. Vandaar de namen: ligger en looper.

Het hart van de molen maar, net als bij een mens, een verborgen hart. Het graan werd in een soort grote vierkante trechters gegoten die zo hoog stonden dat je er normaal gesproken niet in kon kijken. Vanuit die trechters verdween het in een gat in het midden van de looper, werd tussen de stenen fijn gemalen en viel dan als bloem via een koker naar beneden naar de graan- of meelzolder. Vrijwel het hele proces onttrok zich aan je ogen en het is dan ook niet verwonderlijk dat wij de steenzolder eigenlijk interessanter vonden als de molenstenen geslepen moesten worden dan wanneer zij maalden.

De pret over dat slijpen was vooreerst van taalkundige aard. Het scherpere van de afgesleten groeven heet in molenaars-termen **billen**, een woord dat wij graag mochten gebruiken. Om gebild te kunnen worden moest de bovenste molensteen gelicht worden en dat betekende dat wij hem van alle kanten goed konden bekijken. Hij werd dan aan een paar haken opgehangen en langs de muur gedraaid. Wel wat minder eenvoudig dan ik het hier opschrijf, want zo'n molensteen heeft een doorsnee van ongeveer anderhalve meter, een dikte van dertig centimeter en weegt ruim 1000 kilo, en met dat gewaarte moest in een kleine ruimte gemanoeuvrerd worden.

Ook het billen zelf was een moeilijk en langdurig karwei waarbij men moest uitkijken dat de steensplinters niet in de ogen sprongen. Het was ook commercieel nadelig, want tijdens het scherpen van de stenen kon er niet gemalen worden.

Als kind leden we niet onder dit alles. Nee, wij vonden het wel leuk als de wieken in de bilstand gingen opdat boeren en bakkers zouden weten dat ze niet naar de molen hoefden te komen.

DE MEELZOLDER

Mijn lievelingszolder was de grootste, de meelzolder. Dat hij de grootste was dankte hij aan het feit dat hij de onderste was. Daarbij kwam dat er op deze zolder betrekkelijk weinig instrumentarium stond zodat hij ook om die reden een ruime ronde aanblik bood.

Wij hadden, zoals gezegd, drie maalstoelen. Daarmee correspondeerden op de meelzolder drie opvangmogelijkheden voor het gemalen graan, een soort korte glijbaan aan het uiteinde waarvan een zak werd vastgehaakt.

Verder was er in het midden van de zolder een trap naar boven, naar de maalzolder en langs de muur een trap naar beneden, naar de ruimte waar de zakken naar binnen werden gebracht en, eenmaal gemalen, werden opgeslagen.

Natuurlijk liep ook het luiwerk langs deze zolder, maar het hijstouw nam nauwelijks ruimte in beslag en de luiken waardoor de zakken naar boven kwamen waren, als er niets te takelen viel, gesloten.

Ik moet erbij zeggen dat als het gaat om bruikbare, betreedbare ruimte, die luiken voor mij toch een beetje afvallen. Het luik bestond uit twee scharnierende delen. In het midden zat

een flink gat dat was ontstaan doordat het touw daar voortdurend tegenaan schuurde en dat schuren vond weer zijn oorzaak in het feit dat bij het ophalen en het neerlaten van zakken er altijd maar een luik opening, zodat het touw vaak tegen het gesloten luik aan kwam. Als de luiken gesloten waren, liep ik er wel overheen, maar niet van harte.

Dat deed ik wel over de rest van de vloer. Lange eikenhouten planken, helemaal glad door de talloos vele zakken die er overheen waren gesleept en meestal wit bepoederd door het meel. Die vloer vegen, dat was een genot dat nadien door geen enkele huishoudelijke bezigheid is overtroffen.

Het sympathieke was dat genot en nuttigheid hier volledig hand in hand gingen. Sommige mensen vinden glazen drogen zo zalig dat ze ook dan nog met tedere eindeloos herhaalde bewegingen de zachte rondingen van het afdroogobject beroeren als het signaal "glas schoon" al lang is gegeven. Dat is uitstekend, maar men moet wel weten dat men zich dan niet meer ophoudt in de utilitaristische wereld van de schoonmaak maar in het volstrekt nutteloze domein van de esthetiek.

In de molen lag altijd en overal meel en vegen was daarom altijd zinvol.

Meel op de vloeren, tegen de muren, tussen de balken, op de trappen, op de kleren. Van dit laatste gegeven wilde ons personeel nog wel eens gebruik maken om kameraadschappelijk de arm te leggen over een schouder die in een net colbert stak. Een spoorwegbeambte die altijd zijn opwachting maakte in het stemmig zwart van de NS, ging immer huiswaarts met de merktekenen van het maalbedrijf op zijn rug. Zakken uitkloppen onder de neus van een klant was weer een andere manier om aan klantenbinding te doen.

We speelden vaak verstoppertje, niet in de molen – dat was te gevaarlijk – maar in het pakhuis en het bloemhok. Mijn

ouders vonden dat uitstekend maar stelden altijd als voorwaarde: eerst iets ouds aantrekken.

Mijn moeder zorgde 's morgens voor koffie en 's middags voor thee. De drie knechts kwamen daarvoor bij elkaar in onze keuken. Als je daarna plaats nam op een stoel die zij juist hadden verlaten, had je witte merktekenen op je broek staan. Sommigen van hen beseften dat en waren zo aardig eerst een krant op de stoel te leggen. Een van hen besepte het ook en legde juist daarom niets op de stoel.

Ik herinner me ook dat de oudste knecht op een goede dag onverwacht naar V&D in Nijmegen moest. In zijn witte overal stapte hij daar langs de afdelingen en hoefde nergens lang te wachten: klanten die voor hem waren, weken gewillig opzij.

Links van de ingang van het pakhuis was op de muur een witte plek: daar werden altijd zakken uitgeklopt. Links van de ingang van de molen was op de muur een witte plek: zakken kloppen.

Het meel was overal. Ik heb daarover maar zelden horen klagen. Beroepsbewustzijn? Beroepsdeformatie? Gewenning? Inzicht in de economische noodzaak ervan? Of ook een beetje: houden van? Want mooi was het, al dat meel.

Wie dat niet gelooft heeft nooit zijn hand laten gaan door het gemalen graan dat vanuit de steenzolder stil in de maalbakken viel en dan over de spiegelgladde bodem in de zakken verdween. Zacht was het, zacht en nog warm van de wrijving tussen de molenstenen en het verspreide een geur die zich het beste met "goedheid" laat omschrijven. Stil was het ook, een hele kleine oase van rust te midden van de van boven tot onder kreunende en krakende ingewanden van de molen. Geruisloos als sneeuw schoof de gemalen tarwe, gerst, rogge of haver de bakken binnen en als de schuif werd geplaatst omdat de zak vol was en door een andere vervangen moest worden, gleed het meel langzaam en geruisloos naar het laagst gelegen punt samen. Daar de gespreide hand zacht doorheen laten spelen, deze met kleine meeldakjes op

iedere vinger naar boven halen en het gemalen graan eraf blazen: dat was oneindig veel meer dan de snel gevulde kinderhand. Dat was een unieke ervaring die slechts geëvenaard werd door de sensatie die in bijna alle opzichten de tegenhanger vormde van de rust van het meel: die van de draaiende molen.

Van kap tot en met de steenzolder waren wielen, tandraden en spullen in beweging en deden alles trillen en schudden. Daarbij voegde zich met onregelmatige tussenpozen het geratel van het luiwerk, terwijl het licht schurende geluid van de molenstenen dit houten spektakel als een streng continuo begeleidde. Naar gelang de kracht van de wind en de speelruimte die de molenaar hem wilde geven, zoefden met korte zuigende tikken de wieken voorbij. De overheersende indruk daarbij was niet die van lawaai maar van ingehouden geweld. Een enorme oerkracht die zolang hem dat zint zich schikt naar de wil van de molenaar en vriendelijk is voor zijn hele kleine broertje het graan.

Van het passeren van de wieken straalde behalve kracht ook geheimzinnigheid af. De meelzolder had twee tegenover elkaar gelegen deuren en twee kleine raampjes. Vooral als de stand van de molen zo was dat de wieken langs een van die raampjes flitsten, had je binnen in de molen de indruk van een grote man die snel wegvluchtte, op de muren lange grijze schaduwen werpend.

ONDER DE MOLEN

De ruimte onder de meelzolder was niet erg interessant maar gaf niettemin nogal eens aanleiding tot enige opwinding. De boeren die iets gemalen wilden hebben, reden hun vracht dikwijls zelf met paard en wagen naar de molen. Vanaf de gewone weg leidde een lang, verhard pad naar boven. Voor

de ingang was een plateautje dat aan paarden de mogelijkheid bood te keren, want ze moesten hun wagen achteruit onder de molen duwen. En dat nu veroorzaakte vaak spanningen. Vele paarden wilden dat niet. Wat hen precies zo halsstarrig en schichtig maakte, weet ik niet. Waarschijnlijk de draaiende molenwieken of de schaduwen daarvan. Misschien ook het feit dat je van de rand van dat plateautje naar beneden keek naar een 'n meter of tien lager gelegen terrein. Of is misschien bij paarden de weerzin tegen het achteruit steken van een aangespannen wagen algemeen?

Het ging in ieder geval moeizaam en het is meer dan eens voorgekomen dat een paard op hol sloeg. Dat was een fascinerend en tegelijk beangstigend gezicht. Het dravende paard kreeg doordat het de molenberg afdenderde extra vaart en werd, als het nog een kar achter zich aansleepte, vanachter voortgestuwd. Verwilderde ogen, schuim op de bek, een te hoge snelheid en een slingerende wagen: er was moed voor nodig om zich in de baan van deze spookvertoning te werpen. Kobus, een ons goed bekende boerenknecht die vloekte zoals hij ademhaalde, deed het, overleefde het en bewees daarmee niet alleen zijn onverschrokkenheid maar ook zijn goede verhouding met de Albestuurder.

Zelf zie ik nog heel scherp een op hol geslagen paard naar beneden komen draven. Aan de voet van de molenberg nam hij niet de openbare weg die in het verlengde van het molenpad lag maar stooft ons erf op. Dat was een betrekkelijk grote ruimte, maar het zou niettemin onvermijdelijk zijn dat hij ergens tegenaan botste. Het paard zelf schoot rakelings langs het pakhuis, maar de linkerboom van de wagen bleef achter de muur haken waardoor op brute en pijnlijke wijze een einde werd gemaakt aan de vlucht. Angst krijgt zelden een zo indringende, bijna tastbare uitdrukkingsvorm als in de ogen van een op hol geslagen paard.

Later ben ik ook zelf herhaaldelijk in de slag geweest met die parkeer- en bergruimte onder de molen. Dat had echter een heel andere reden.

's Zaterdags waste ik ons vrachtwagen, niet omdat ik dat zo leuk vond of omdat ik zo behulpzaam was of omdat ik een zakcentje wilde verdienen. Ik deed dat uitsluitend omdat ik na de poetsbeurt de wagen onder de molen mocht rijden waar hij geparkeerd stond. Of mocht, het was een beloning die ik mijzelf gaf, een hele bescheiden beloning overigens, want een vrachtwagen schoonmaken die een weeklang niet alleen goedgebaande wegen had bereden maar ook over modderige karresporen naar afgelegen boerderijen was gehobbeld, is geen akkefietje.

Ik had geen rijbewijs, reed nooit. Mijn ervaring steunde op een lange, intensieve omgang met onze bakfiets, een stug, zwaarlopend voertuig dat ik geduldig en niet zonder enige fantasie door tuinhekjes, stapels zakken, half geopende deuren en langs laadplaatsen loodste. Vooral geladen eiste de driewieler veel van een lichtgebouwde en weinig wegende bestuurder zoals ik. Schoof de lading naar de onderkant van de bak dan was het bijna onvermijdelijk dat de wagen doorsloeg en ik hoog boven de grond als een blonde wimpel aan de bakfiets hing. Kwam het volle gewicht vooraan in de linker- of rechterhoek dan zakte de bakfiets op die plek al gauw door en werd je andermaal uit het zadel gegooid.

Kracht was er ook nodig om te kunnen remmen. Ik had geen kracht en derhalve kwam ik menigmaal pas dan tot stilstand als ik ergens een hoop zand, een mestvaalt, een heg of – heel effectief – een muurtje had ontdekt.

Gesterkt door deze leerschool nam ik, later, na de wasbeurt plaats in onze rode chevrolet. Als je slechts een keer in de week een hele korte afstand aflegt, blijft het iedere keer weer een heerlijke ervaring te kunnen vaststellen: hij rijdt. In de eerste versnelling verliet ik het erf, stak zeer voorzichtig de straat over en klom via het molenpad naar boven. Op het plateau aangekomen draaide ik de wagen in de richting van de berghelling. Dat was de eerste keer dat de hartslag versnelde. De grote angst was dat ik niet tijdig de rem zou weten te vinden of het gaspedaal daarvoor zou aanzien. Ook

als ik niet zelf achter het stuur zat, vond ik dat een beangstigend moment, vooral als een van de knechts, bemerkend dat ik weinig meer zei, expres de neus van de wagen boven de afgrond liet zweven.

De bloeddruk steeg voor de tweede maal als ik de vrachtwagen achteruit onder de molen ging rijden. In dit geval steeg hij terecht, want de opdracht was objectief moeilijk. De vrachtwagen paste precies in de garage zodat er links en rechts heel weinig speelruimte was. Bovendien zat er halverwege een knik in de muur. Had je derhalve de vrachtwagen goed voor de muur staan, dan was het niet een kwestie van rustig rechtuit naar achteren rijden maar moest er op een gegeven moment bijgestuurd worden.

Hier kwam nog bij dat de garage zeer spaarzaam verlicht was en dat dat beetje licht werd weggenomen door – een hele mooie vicieuze cirkel – de vrachtwagen zelf.

Hoe vaak ik bij het parkeren uit de cabine ben gestapt om te kijken of ik nog niet links of rechts tegen de muur aanzat, hoe vaak ik de wagen weer naar voren moest rijden omdat ik er toch nog niet helemaal goed voor stond....

En als achter alles in orde was en ik, soms badend in het zweet en half uit de cabine hangend, de wagen op zijn plaats reed, wees een zacht schurend geluid aan de voorkant erop dat ik vergeten had op tijd de cabinedeur te sluiten.

Na zo'n handigheidje werd er 's maandags nog wel eens gevraagd wie de vrachtwagen zo mooi had gewassen. Anders hoorde je er nooit iets van.

DE WIEKEN

De wieken. Als ik terugdenk aan de wieken, is het eerste dat bij mij boven komt dit: mijn vader, mijn moeder, de knechts, mijn broers, ikzelf, de politieman die allemaal roepen: Jongens, komen jullie eens gauw uit de wieken!

Rondom de molen lag een groot ideaal speelterrein. Een voetbalveld, struikgewas, kuilen, hellingen. Dit terrein was voor iedereen vrij toegankelijk. Ook kon iedereen zonder enig probleem op de kunstmatige heuvel komen waarop de molen stond, op dat deel dus dat bij andere molens de galerij of rondgang heet. Dit betekende ook dat men bij de wieken kon komen. En wie eenmaal zover was, moest wel over een bovenmenselijke zelfbeheersing beschikken om er dan niet in te klimmen. De hekken nodigden daartoe uit – want zij boden goede, zij het wat ruime treetjes – en de bekoring om de omgeving van een hoger punt te bekijken was groot, groter dan het krachtige klimverbod.

Waarom dat verbod zo krachtig was, is me nu veel minder duidelijk dan toen.

Mijn vader moest altijd over een forse drempel heen voordat hij "nee" zei. Voor mijn moeder was die drempel lager, maar je zou kunnen denken dat ze met een tiental kinderen om zich heen wel iets anders aan haar hoofd had dan de plaatselijke jeugd uit de wieken houden.

Daarbij kwam dat wiekenbeklimming moeilijk te bestrijden was. Je zag het natuurlijk al op grote afstand, bijvoorbeeld vanuit ons huis of vanuit het pakhuis. Maar aan zien had je niet veel want over ogen die over die afstand en bergopwaarts dwingen konden, beschikte in mijn familie niemand. Je moest erop af, met het gevolg dat er een zekere lulligheid over je kwam die altijd 's mensen deel wordt wanneer kwaad van verre bestreden moet worden. Je stem is je enige wapen en je weet dat degene die daar hoog in de wieken zit, denkt: roep jij maar, vader, tegen de tijd dat je, licht buiten adem, boven bent zien we wel weer verder.

En zo was het precies. Toch wilden we de jongens uit de wieken hebben. Daarvoor waren twee redenen: ze maakten de houten hekken kapot en het was gevaarlijk.

Het eerste was een objectief gegeven. Of dat ook voor het tweede geldt, betwijfel ik. Ik denk dat mijn ouders meenden dat dat zo was en dat zij zich verantwoordelijk achtten voor

eventuele ongelukken. Op zich waren die wieken niets anders dan een, zij het wat hoog uitgevallen, klimrek, een speeltuig waarin sommige pedagogen zelfs bepaalde opvoedkundige voordelen zien. Er is bij mijn weten met de wieken ook nooit een klimongeluk gebeurd. De enige hersens die geschud zijn bij het spelen op de molen – wij zeiden altijd "op" – behoorden toe aan een van de zoons van meester Hendriks. Hij viel van boven de ingang van de garage op het een paar meter lager gelegen plateau. Deze val zegt echter veel meer over de manier waarop deze jongeman door het leven ging dan over de onveiligheid rond de molen. Ik twijfel nu eigenlijk ook tussen hersenschudding en beenbreuk, want bij hem wisselden kneuzingen, botbreuken, snijwonden en verstuikingen zich in een hoog tempo af.

Misschien moet het opvallende optreden tegen de wiekenbeklimmende jeugd verklaard worden uit een veel dieper zittende angst voor wieken. Deze immers konden rechtstreeks verantwoordelijk gesteld worden voor de dood van twee leden van de molenaarsfamilie. Deze waren bij andere gelegenheden ontrouw geweest aan hun schone opdracht en hadden wild om zich heen slaand alleen daarom geen slachtoffers gemaakt omdat de mens zich afzijdig had gehouden. Deze generatoren van gemalen graan en van leven – ons leven en dat van anderen – waren in hun harmonische vorm en hun evenwichtig optreden ook potentiële moordenaars. Dezelfde klap brak korrels en mensenlevens.

Misschien verbonden mijn ouders deze gedachten spontaan met de aanblik van molenwieken en wilden zij daarom iedereen daarvan verre houden. Misschien.

Eerder geloof ik dat hier sprake was van een moeilijk te omschrijven maar algemeen verbreid verschijnsel dat leden van een bepaalde gemeenschap – een land, een stad, een dorp, een familie – zich gemeenschappelijk keren tegen een misstand, waarbij de intensiteit van dit verzet in geen verhouding staat tot de feitelijke omvang van de ongewenste situatie. In eigen kring – het kan ook een individu zijn – is men er vast van

overtuigd dat het om iets slechts, laakbaars, verwerpelijks, gevaarlijks gaat. De buitenstaander begrijpt dat niet of maar half. Dàt het slecht is, wordt doorgegeven aan nieuwe leden van de gemeenschap, zonder dat wordt onderzocht waarom het eigenlijk slecht is. Men is ingewijde en men voelt onbewust dat de keten niet verbroken mag worden.

In de onmiddellijke nabijheid van onze molen lagen twee voetbalveldjes, een vierkant en een driehoekig. Achter een van de doelen van het vierkante veld lag een boerderij. Op tien meter van het driehoekig terreintje bevond zich een sigarenwinkel. De eigenaar van de boerderij en de eigenaresse van de sigarenwinkel hielden niet van voetballen of in ieder geval niet van de voetbal. In hun ogen leek de bal een groot kwaad te vertegenwoordigen. Zij bestreden dit kwaad, hij vanuit de koestal en met de riek, zij glurend tussen de sigarenkistjes en met een mes. Zij deden dat met een verbetering die in geen verhouding stond tot het onheil dat een bal kan aanrichten. In hun leven was de bal de vijand die vernietigd moest worden, niet om wat hij deed – van de sigarenwinkel is nooit een ruit gesneuveld, de schade aan de kleine stalraampjes was gering – maar om wat hij vertegenwoordigde.

Er zijn families waar de argeloze bezoeker door alle gezinsleden hard wordt aangepakt wanneer hij bij het betreden van hun huis de voeten onvoldoende veegt. Dezelfde mensen zullen hem verder met grote hartelijkheid tegemoet treden, zullen er geen punt van maken wanneer hij een kop koffie op de grond laat vallen. Alleen dat ene: je voeten niet vegen, dat kan niet, en in die strijd is het hele gezin eensgezind.

Ons gevecht tegen wiekenklimmers had iets van deze onbedeneerde clan-trekjes en ook wij manifesteerden hier een familiale eensgezindheid. Niet slechts onze ouders wilden niet dat jongens in de wieken klommen. Wijzelf, die in andere opzichten toch zeker gevoelig waren voor de charmes van klimtoestellen, zagen af van onze eigen molenwieken en

schaarden ons aan hun zijde bij de bestrijding van dit kleine kwaad. Ja, zelfs onze eigen vriendjes voelden dat dit niet kon. De wiekenklimmers waren dan ook zelden jongens met wie wij dagelijks optrokken.

De tweede gedachte die bij het terugdenken aan die prachtige wieken naar boven komt is rood-wit-blauw-gekleurd. Trots was ik dat hoger dan alle vlaggen in ons dorp, hoger ook dan de vlag op het kasteel-raadhuis, onze vlag wapperde. Koninginnedag, bevrijdingsfeesten, kerkelijke hoogtijdagen, plaatselijke evenementen: het was in mijn ogen pas echt feest wanneer aan de top van de wiek de vlag zat. Of "zat" is niet het goede woord en "wapperde" is eigenlijk ook te flauw: hij stond. Als "beneden" de vlaggen uitgeblust langs de stok hingen, voer door de onze een onafgebroken strakke golfbeweging, uitdagend en hautain.

Het uithalen van de schoen, het wakker worden op je verjaardag, picknicken op een warme dag in de zomer, over de kermis lopen net voordat zij openging. In dat rijtje hoort ook thuis: de vlag op de molen zetten.

's Morgens vroeg het molenpad op, de friscgewassen en schoongestroken vlag in de hand. Je vader of een van de knechts – hij is speciaal daarvoor naar zijn werk gekomen – naast je. Boven aangekomen wordt de vlaggestok van de maalzolder gehaald. Je helpt mee deze lange stevige stok te dragen. De ketting waarmee de wiek aan de kruipalen is vastgemaakt, wordt losgemaakt. De vang wordt gelicht. De wiek wordt met handkracht door het kruis geduwd, juist zover dat de stok door de ogen gestoken kan worden die in de roede zijn bevestigd. De vlag wordt aan de mast geknoopt. Met de hand wordt de wiek verder geduwd. Langzaam gaat de vlag naar boven. Met een lange haak wordt de volgende wiek "gehaald" en zover mogelijk door het kruis geduwd. Nog een wiek. De vlag is boven. Loodrecht staat hij op de stok. Jammer genoeg zit het blauw boven.

Met enige oplettendheid kon je dat vermijden. Wat je niet kon vermijden was dat de vlag, vooral bij regenachtig weer, gerafeld en gescheurd huiswaarts keerde. Mijn moeder die de flarden moest uitstikken en mijn vader die voortdurend nieuwe vlaggen moest kopen, hebben een grotere bijdrage geleverd aan het nationale bewustzijn dan al die burgers die juist voor zonsondergang even uit het raam gingen hangen of de tuin in liepen om wat in hun geval met recht een dun-doek werd genoemd, op te vouwen en in de kast te leggen.

DE MOLENBERG

Wie bij de wieken stond had een mooi uitzicht over de omgeving. Ik denk dat het het hoogste punt van het dorp was. Als er ergens brand was, gingen we daar staan kijken. Het bescheiden vuurwerk dat bij de jaarwisseling de lucht in ging, kon vanaf die plek het beste worden gadeslagen. Toen op die vlekkeloze februaridag van het jaar 1944 Nijmegen na een hevig bombardement brandde en rookte, waren wij vanaf de molenberg daarvan getuigen en tuurden wij de einder af als nieuwsgierige, niets vermoedende buitenstaanders. In de septemberdagen van datzelfde jaar waren we veelvuldig op onze uitkijkpost aanwezig en wederom was het oog gericht op Nijmegen waar de geallieerden vochten om het behoud van de Waalbrug. Vanaf de molenberg zwaaiden we naar de honderden parachutisten die als grote sneeuwvlokken vredig en vredebrengend het land tussen Grave en Nijmegen binnenzweefden, het mooiste schouwspel dat de berg ons ooit heeft gegeven.

Eenmaal per jaar, op 15 augustus, trok de sacramentsprocessie biddend en zingend door de straten van Wijchen. Bovenop de berg was een rustaltaar opgesteld en op geen

plek in het dorp reikte de gelovige gemeenschap dichter aan de hemel. Maar nergens duidelijker ervoer zij dat, zodra het sacrale de geborgenheid van solide kerkmuren verwisselt voor de vrijheid en openheid van de natuur, het de natuur is die de overhand heeft. In weerwil van eindeloos veel weesgegroetjes, van Latijnse gezangen en wierook, vielen ingetogen bruidjes over graspollen, raakten misdienaars op de ongelijke heuvel uit de vrome koers en moest de priester met de monstrans al zijn aardse behendigheid aanwenden om te voorkomen dat hij struikelend het heilige der heiligen en het hoogste van het hoogste bereikte.

En daarboven, aan de voet van de molenwiek, vochten familieleden en buurtbewoners met kaarsen die voortdurend uitgingen, met bloemvaasjes die onophoudelijk omvielen en met dat prachtige goudkleurige baldakijn dat door forse windstoten bolgeblazen, in navolging van de heilige Maria ten hemel dreigde te stijgen. Want processie of niet, het waait op die plek bijna altijd. En zo hoort het ook.

Dat alles was deze berg. Maar hij was toch voor alles de mooiste speelplaats die men zich kan denken. Zomer en winter.

De winters van mijn jeugd heb ik op en rond de molenberg doorgebracht. Als er geen school was, bijvoorbeeld tijdens de kerstvakantie, verlieten we 's morgens na het ontbijt het huis en keerden 's avonds als de duisternis inviel weer terug, het buitenspelen slechts onderbrekend voor het middagmaal.

Je kon in principe aan alle kanten van de berg afsleeën, maar de pistes waren ongelijk van kwaliteit en varieerden in moeilijkheidsgraad.

De meest gangbare route was die tegenover het kasteel. Zij liep tussen het huis van aannemer Thijssen-Klasen en een bosje van dicht op elkaar staande eiken- en acaciastruiken. Zij eindigde op straat.

Bovenaan, waar de heuvel vrij steil was, kreeg je flink vaart en daarna rolde je zonder verdere problemen naar beneden. Meestal had je voldoende vaart om ook nog de straat over te steken waarna het onverbiddelijke einde werd gevormd door de afrastering van een houthandel. Door echter voortdurend tegen het gaas van die afrastering aan te rijden, ging het op den duur kapot. Er ontstond een gat en na een paar dagen was dat groot genoeg om er, zij het met gebogen hoofd, doorheen te sleeën.

Als je bij dit traject uit de koers raakte, kwam je terecht in de struiken. Dat was niet erg, tenzij je op je buik naar beneden ging – en als je wilde meetellen ging je af en toe op je buik naar beneden en als je helemaal wilde meetellen verzocht je bovendien een van je sportvrienden op je rug plaats te nemen. Wie "op de buik" ging, zoals wij dat noemden, liet zijn hoofd als bumper fungeren. Dat mocht niet zo slim zijn, het alternatief – je hoofd naar achteren gericht – was ook niet aantrekkelijk.

De botsing met de struiken kon soms pijnlijk zijn, vooral wanneer je hoofd zich in de acaciastruiken boorde en daar kleine doornen ontmoette.

Toch werd deze lastige route soms bewust gekozen. Natuurlijk niet door de huis-tuin-en-keuken-afdaler maar door jongens met geldingsdrang en fantasie.

Tot die laatste categorie zou ik zeker de zoon van slager Peters willen rekenen, ware het niet dat hij ook bijziende was. Heldhaftig of scheel, feit is in ieder geval dat Jan van de slager een aanzienlijk deel van de winter tussen de struiken doorbracht.

Zelf vertoefde ik daar ook vrij veel. Dat had niets met mijn ogen te maken. Dat had ook weinig met geldingsdrang van doen. Wel met fantasie. Dezelfde fantasie die mij speurtochten deed uitzetten in het huis van mijn ouders dreef mij ook zigzaggend door de struiken. Het beetje lef dat daarvoor ook was vereist, was toen nog in voldoende mate aanwezig. Meer echter dan fantasie en lef was het een soort

ontdekkingszin die mij naar ongebaande wegen leidde. Als je dag in dag uit sleet, ken je de normale route van haver tot gort. Je wilt dan iets nieuws proberen en belandt dan met je hoofd tussen de struiken.

Links van de baan der dollen lag wat ik zou willen noemen de "piste royale". Deze begon, uiteraard, bovenop de berg en mondde al spoedig uit in het lange regelmatige pad dat van ons huis naar de molen voer. Behalve in het beginstuk, was het tempo bij deze afdaling niet hoog maar wel rustig en regelmatig. Wat echter aan dit traject vooral een vorstelijke allure gaf was zijn lengte. Het molenpad zelf reikte in slee-verhoudingen al redelijk ver, maar wanneer de sneeuw op de openbare weg was blijven liggen, bood zich in het verlengde van het molenpad een stuk straat aan dat de reeds afgelegde afstand verdubbelde en waarop men "nauw wiegend" de Kasteellaan bereikte.

Na zo'n lange afdaling moest je weer naar boven. Je moest altijd weer naar boven, en de duur van de terugtocht stond eigenlijk in geen verhouding tot de duur van de afdaling. Een dagje sleeën betekende driekwart van de tijd naar boven klauteren en een kwart van de tijd dalen.

Als ik de winterpret van die jaren voor mijn geest haal, zie ik mijzelf toch vooral zo: ik werk mij tegen de berghelling naar boven, de laarzen aan, in de natte handschoen een dik touw geklemd waaraan een grote houten slee hobbelt. Ik glijd uit, probeer door met één hand op de berg te steunen een val te voorkomen, kom weer overeind, klim drie, vier meter, zak weg in een kuil, trek me weer omhoog, klim verder, word bijna door een daler van de sokken gereden, bereik nu langzamerhand de top van de berg, val opnieuw over een dikke hobbel, het touw glipt uit mijn handen en de slee glijdt naar beneden.

Dat laatste was vreselijk maar de rest van de beklimming derde je nauwelijks.

Wie de "piste royale" nam had behalve het molenpad nog een andere keuze. Hij kon wat meer links aanhouden, een klein plateau'tje oversteken en zich in een afdaling storten die eindigde in het "weitje", een vlak terrein waarop wij zomers voetbalden.

Voorzover ik mij herinner was de afdaling naar het weitje altijd al bekend, maar in de winter van 1944 toen Wijchen niet alleen vol zat met Engelse en Canadese soldaten maar ook met buitengewoon veel sneeuw, is zij pas echt ontdekt en werd zij veel intensiever gebruikt dan de vanouds vertrouwde route aan de zuidkant.

Dat de doorsnee sleetjesrijder niet op deze piste zijn wintergenot zocht, had verschillende redenen.

In de eerste plaats moest je na de snelle start flink bijsturen om in de juiste baan te komen. De doorsnee sleetjesrijder houdt daar niet van. Hij houdt ervan op de slee te gaan zitten en recht toe recht aan naar beneden te rijden.

In de tweede plaats stond precies op de plek waar bijsturen geboden was een elektriciteitspaal. Je kon je erover beklagen dat zo'n paal juist daar stond, maar je kon hem beter vermijden.

In de derde plaats begon het tweede gedeelte van de afdaling niet rustig maar bruusk. Aan de bovenkant was de berg een beetje afgekalverd hetgeen een soort springschanseffect te weegbracht. Door de kracht waarmee je na een korte zweefperiode op de slee werd teruggeworpen, voelde je zo'n sprong vooral in je nek en aan je billen – als je het tenminste nog voelde, want menigmaal bleek bij de landing dat de slee al vertrokken was, alleen en onverstoort naar zijn weg naar beneden vervolgend, zoals soms een eenzame ski de berg afdaalt, rustig en sreen, terwijl de eigenaar met zwaar botletsel tegen een pijnboom ligt.

In de winter van 1944 werd deze route optimaal uitgebuit en wie eens anders wilde sleeën dan anders kwam hier tijdens die overdadige winter ruimschoots aan zijn trekken.

Niet slechts was de sensatie van een rakelings gemiste paal, een scherpe koerscorrectie en een sprong in het diepe zijn deel, ook mocht hij genieten van een lange koninklijke afrit gevolgd door het langzame uitglijden over een brede vaak nog smetteloze sneeuwvlakte. Wordsworth zei het al: toen jong te zijn was de hemel zelf.

Niet zo heel jong waren in die dagen de Canadese soldaten die ten gevolge van het mislukken van de slag om Arnhem de hele winter en een flink stuk van de lente in onder andere Wijchen werden opgehouden en daar hun verveling doodden met bijvoorbeeld sleeën.

Voor hen was de overgang van de legertruck naar het Hollandse sleetje natuurlijk te groot. Ze bouwden zelf een toestel dat deed denken aan de kookplaat van een plattebuis-kachel, groot, lang, zeer laag bij de grond en loodzwaar. Daarop namen in geheel onduidelijke positie een stuk of acht personen plaats waarover nog een paar lichamen werden gegarneerd en dan vertrok de pont. Door het gewicht kreeg de platte schuit veel vaart, kwam bij de schans ver omhoog en viel met een doffe klap op de grond terug. De berijders veerden even naar boven, koppen knikten, armen zwaaiden door de lucht in een poging het evenwicht te bewaren. Gemiddeld de helft haalden de eindstreep. Wie eerder de rit had beëindigd had in ieder geval het voordeel dat niet hij die lompe slee naar boven moest trekken.

Van dit skûtjessilen-in-de-sneeuw konden onze bevrijders maar niet genoeg krijgen. Slechts eenmaal haalden zij nog zwaarder materiaal van stal. Dat was met sinterklaas. Zij hadden goed aangevoeld dat in de Nederlandse samenleving dit feest een grote plaats inneemt. Op 6 december rolde een tank met de heilige man in de gevechtskoepel en zwarte pietten boven de rupsbanden het molenpad op.

Toen hun eigen sinterklaas, de kerstman dus, aan de beurt was, kozen velen van de in en rond ons huis gelegde militairen andermaal de molenberg als feestterrein. Dit keer zonder rollend materieel. Zij rolden zelf. In hun pyama's en in de lorem dansten zij op eerste kerstdag tussen de acaciastruiken. Het was een White Christmas, Canada waardig. Maar zij droomden van iets anders, van hun familie en hun gezin, en het bedrog van deze droom probeerden zij met harde zang en veel drank te vergeten.

De slee van de Canadezen was een opvallende slee. Het materiaal van de Wijchense jeugd was veel gewoner maar vertoonde niettemin een grote variëteit. De reden daarvoor was dat toen nog zeer weinig mensen zich de weelde van een confectiesleetje konden veroorloven en gedwongen waren zelf een slee in elkaar te timmeren of te lassen.

Echt een grote uitzondering vormden die lange, slanke luxesleeën, van voren geheel open, boven latten, de dragers gelijkmatig gebogen en beslagen met enigszins bolstaande ijzeren strippen.

In, wederom, die gedenkwaardige winter van 1944 werd in ons gezin de droom van zo'n luxe slee voor een gedeelte waarheid. Voor een gedeelte. Het was een slee van veel kleiner formaat en niet ik werd er de bezitter van maar mijn twee jaar jongere broer.

Op de bloemzolder, in het bloemhok en in de garage was in die tijd een legeronderdeel gehuisvest dat ik het "sri sikent army" noemde. Het "army" met dat nummer ("sri sikent" was een getal) was een groep Canadese soldaten die bij een carrosseriebedrijf werkte en bij ons woonde, at en sliep. Dat eten impliceerde dat wij de legerkeuken in huis hadden. Geen onbelangrijk gegeven in de langste winter aan het einde van de grootste oorlog.

Met de kok waren we goed bevriend, een vriendschap die uit het hart, niet uit de maag kwam. Het blanke brood dat bij ons alleen met feestdagen op tafel kwam, "kornet bief",

ham, eieren en alles wat na de soldatenmaaltijd was overgebleven, hij bracht het ons, ongevraagd. Hij wist natuurlijk dat hij er ons een groot plezier mee deed. Maar het was, geloof ik, van zijn kant ook een blijk van dankbaarheid voor de vele uren die hij in onze huiskamer doorbracht. Hij was huiselijk en in dat kader paste het dat hij meer belangstelling aan de dag legde voor mij en mijn broers die nog in de speelgoedleeftijd waren dan voor mijn zussen die aanschoven in de schare der toenmalige teenagers die werd opgeroepen in het mooie lied: "Trees heeft een Canadees, samen in de jeep en dan maar gas".

Bill Radsy heette hij, deze kok. Hij was van Russische oorsprong. Hij had blond, bijna rossig haar. Zijn ogen waren blauw. Te midden van zijn collega's viel hij op door een klein snorretje en door zijn kalmte. Als hij lachte had hij een innemend gezicht. Als hij niet lachte lag er iets zorgzaams om zijn mond.

Hij speelde graag met ons, de jongens. Zijn voorkeur ging daarbij uit naar een van mijn jongere broers. Voorkeur is voorkeur. Dat laat zich meestal moeilijk rationeel verklaren. Misschien was ik net iets te oud. Misschien hield mijn terughoudendheid hem van de weeromstuit ook op enige afstand. Hoe dat ook zij, toen hij op een ochtend met een echt fabriekssleetje de huiskamer binnenstapte, was dat niet bestemd voor mij maar voor de broer onder mij. Deze was daar buitengewoon blij mee. En ik, was ik jaloers? Ik kan me daar niets van herinneren.

Bovendien hadden we natuurlijk altijd nog onze eigen slee Een zeer eigen slee. Eentje uit de reeks van de bond van grote gezinnen. Uiteraard zelf gemaakt en stevig van makelij, want duurzaamheid was belangrijker dan tempo. De zijkan-ten waren van massief hout, van boven verbonden door vrij brede latten, terwijl zowel aan de voor- als aan de achterkant een wat lager geplaatst balkje extra stevigheid gaf. Het balkje aan de voorkant was er de oorzaak van dat bij hoge sneeuw de slee snel vast kwam te zitten. Een ander zwak punt was het beslag. Wat voor materiaal de makers gebruik-

ten weet ik niet, maar het versleet snel en moest vaak vernieuwd worden. Natuurlijk was het zeer intensieve gebruik van de slee en het feit dat het maximale laadvermogen dikwijls werd overschreden daaraan ook debet.

Links van de garage onder de molen lag een piste die niet erg in trek was. Dat kwam in de eerste plaats omdat door een vrij diepe kuil aan het begin van de baan de slee spoedig uit zijn koers dreigde te raken. Overleefde men deze valkuil dan volgde er een steile en dus snelle afdaling. Op zich een feest, maar aan de voet van de heuvel wachtte, na een smal pad, een stugge heg. Je kon deze alleen vermijden door op dat pad scherp naar rechts te draaien. Als dat ondanks de hoge snelheid enerzijds en de beperkte technische mogelijkheden van een slee anderzijds lukte, ging dat gepaard met zoveel tempoverlies dat op het slechts zeer licht hellende voetpad de reis toch spoedig ten einde kwam. Naar deze baan weken we alleen uit als bij geringe sneeuwval andere pistes helemaal kapot waren gesleed of door de zon tot pap waren omgesmolten.

Iets meer naar het westen en recht tegenover het station lag een soortgelijke baan, maar dan zonder kuil. Eigenlijk een ideale afdaling, zij het wat kort. Onoverkomelijk was dat er loodrecht op deze baan een huis stond. Op zich een aardig huisje, grijs-wit geschilderd en roosjes tegen de muur, maar wel het onverbiddelijke einde van de rit. Uitwijken was onmogelijk. Je moest remmen, het ergste wat je op een slee kan overkomen.

Ook aan de kant van het station maar nog meer naar het westen lag een afdaling met een wat onbestemd karakter. Kuilen en taaie bremstruiken waren er de oorzaak van dat daar geen vaste route ontstond. Afhankelijk van stuurmanskunst en noodlot trok men daar zijn dubbelspoor door de sneeuw. De rit kon schielijk eindigen, maar wanneer het lukte aan het einde van deze heuvelflank het pad te bereiken, dat naar een marsveld liep, kon dit spoor heel ver voeren,

ja, zelfs tot aan de afrastering aan gene zijde van het maïsveld.

Wie aan het einde van een sleedag huiswaarts ging met de zekerheid dat hij mocht melden helemaal tot aan het huis van Peters te hebben gesleed, ging gelukkig huiswaarts.

De belangstelling voor deze baan wisselde sterk. Het was in geen geval een klassiek traject voor de recht-toe-recht-aan-sleeër, meer een piste voor de avonturier of voor de beginnening die het gedrang op de drukst bezette baan – die tegenover het kasteel – wilde vermijden en hier een weliswaar rustig maar te moeilijk alternatief vond.

HET WEITJE

Aan de voet van de molenberg lag een veld, een grasveld zou je kunnen zeggen, ware het niet dat het gras zich alleen aan de zijkanten vertoonde, als een krans van haren rond een kale kruin. Aan de molenkant werd het veld begrensd door een van de flanken van de molenberg. Voorts werd het omgeven door twee straten en een zandpad. Aan dat zandpad lag een boerderij. Ons huis werd van het veld gescheiden door een van de twee straten. We noemden dit veld het "weitje" of de "wei". Dieren liepen er echter maar bij uitzonderlijke gelegenheden rond, bijvoorbeeld ten tijde van de kermis, als er voor de paarden die de kermiswagens trokken een verblijfplaats gezocht werd, of aan het begin van de oorlog toen Duitse cavalerie het veld gebruikte als oefenterrein.

Het was een eenvoudig terreintje. Aan de zijkanten gras, in het midden harde grond. Op die harde grond speelden we "landverovertje". In het zand werden met strepen twee vakken uitgezet. Je gooide je zakmes in het territorium van je tegenstander. Bleef het rechtop in de bodem staan, dan mocht je vanaf dat punt twee loodlijnen trekken naar de zijlijnen van het vijandelijke gebied. De strook tussen de lijnen

was bezet gebied geworden. Het ging er om in zo min mogelijk worpen het hele grondgebied van je tegenstander te veroveren. Een erg boeiend spel was het niet, hetgeen vooral te wijten was aan de onduidelijkheid van de regels. Vooral als tegen het einde de grondgebieden kleiner werden, was het niet meer duidelijk op welke wijze er nog lijnen getrokken moesten worden en bleef het ook in het ongewisse wie de uiteindelijke winnaar was, hetgeen voor een spel heel slecht is, tenminste in die dagen. Het leukste van landveroveren was het mes in de grond gooien. Vooral daarom speelden we het.

We deden in het weitje ook wel eens aan hinkelen, maar dat was toch eigenlijk een meisjesspel.

Fietsen leren begon meestal ook op dat veld. Je viel daar niet zo hard en je had geen last van ander verkeer – voor zover dat bestond.

Een meisje uit de buurt deed met ons op diezelfde plaats een spelletje "beelden verkopen" genaamd. Ze heette Trees en was een jaar of acht ouder dan ik. Ze behoorde niet tot het slag jeugdigen dat een vrijwel onbeperkte fantasie heeft in het verzinnen van spelletjes. Ze was gewoon, onopvallend, eerder stug dan sociabel, maar met dat "beelden verkopen" sprong ze onverwacht en opvallend boven de middelmaat uit. Waar ze het spel vandaan had, weet ik niet. Ik weet ook eigenlijk niet hoe het spel in elkaar zat.

Het werd gespeeld met een onbeperkt aantal kinderen waarmee je tijdens de voorstelling verder niets van doen had. Alleen Trees was belangrijk. Ze nam een kind met beide handen bij de hand vast, draaide het in het rond en liet het plotseling los zodat het op de grond viel. Dat was geen vergissing. Dat was een essentieel onderdeel van het spel. Het kind moest op de plaats waar het neerkwam doodstil blijven liggen. Trees nam dan het volgende kind bij de handen en herhaalde dezelfde operatie. Na enige tijd lagen er her en der kinderen op het gras. Het kan zijn dat zij daarna met een nog overgebleven medespeler of -speelster langs de voor lijn

liggende kinderen liep en deze te koop aanbood. Het kan – vaag hangt me daar iets van bij – en het zou een verklaring zijn voor de naam van het spelletje: beelden verkopen.

We amuseerden ons in het weitje natuurlijk ook met de bolderwagen, niet in het minst omdat een gedeelte van het veld langzaam opliep en het hoogteverschil de zo begeerde automatische aandrijving gaf.

Landveroveren, hinkelen, beelden verkopen of wat dan ook, het waren allemaal randverschijnselen, het was kruimelwerk. Eigenlijk gebeurde er in het weitje maar één ding: voetballen.

Ik deed dat met heel veel plezier. De gretigheid waarmee ik na school, na de pianostudie, na het helpen thuis, na het boodschappen doen, na het grasplukken naar dat veld holde, heeft zich nadien nooit meer gemanifesteerd, voor wat dan ook.

Tijdens latere jaren bleef de honger naar voetbal groot, zeer groot soms, maar die onweerstaanbare aantrekkingskracht en vooral het vermogen je zonder voorbehoud, zonder remmingen te geven, dat is het voorrecht geweest en gebleven van de jaren in het weitje. Het verschil zit hem heel precies in dat "zonder voorbehoud". Nadien heeft bij vrijwel iedere handeling, iedere activiteit, bij ieder contact de reflectie gefungeerd als een drempel tussen de begeerte en het object van die begeerte. Soms was die drempel laag, soms hoog, dat hing af van vele vaak onvoorziene en moeilijk te duiden factoren waarvan de voornaamste echter zonder twijfel de mij bekijkende medemens was.

Met het verstrijken van de jaren moest je, als je iets fijn vond, steeds vaker uitleggen waarom je het fijn vond, hetzij aan anderen hetzij aan jezelf en bij dat verhaal ging je steeds meer rekening houden met wat God en de anderen daarvan wel zouden denken.

Misschien laat ik God in de vorm van mijn geweten chronologisch gezien wel wat laat op het toneel verschijnen. Als

door mijn moeder zes uur was genoemd als uur van terugkeer naar huis, werd er door mij na zessen niet meer zo gevoetbald als daarvoor.

Gretigheid. Als het moment was aangebroken gunde ik me nog nauwelijks de tijd iets ouds aan te trekken en mij het gepaste schoeisel aan te meten. Ik vermijd met opzet het woord "voetbalschoenen". Wanneer die droom in vervulling ging weet ik niet meer precies, hoewel ik mij overigens nog goed herinner dat die eerste voetbalschoenen afkomstig waren van een firma in Grave en dus niet uit een plaatselijke schoenhandel, hetgeen bewijst dat "mijn eerste" weloverwogen en waarschijnlijk prijsbewust in huis zijn gehaald. In ieder geval kreeg ik dat begeerde cadeau na de oorlog, dus toen ik een jaar of tien was. Maar vóór mijn tiende had ik al een briljante carrière achter de rug, zonder voetbalschoenen maar verder splend op alles wat maar enigszins de naam voetbedekking verdient.

Het weitje en het voetbalveld vielen niet helemaal samen. In het weitje werd een veld uitgezet. Gewoonlijk langs denkbeeldige lijnen, maar bij echte wedstrijden waren er ook echte lijnen. Alleen de trottoirband was een vast gegeven. Kwam de bal op straat dan was hij uit. De zijlijn aan de molenkant was veel moeilijker te interpreteren omdat aan die kant de berg begon. De vraag was daarom tot hoever op dat stijgende gedeelte zich het voetbalveld uitstreckte. Theoretisch kon je tot helemaal "bovenaan" voetballen, maar iedereen voelde instinctief dat dat niet de bedoeling was.

Om een rechthoekig veld te krijgen moest er in de ene hoek veel meer "berg" bij genomen worden dan in de andere. Dit had tot gevolg dat in het hoge gedeelte de bal minder snel uitging – hij moest immers bergopwaarts – en dat de speler die daar een hoekschop moest nemen ongeveer even hoog stond als de doellat. Het zag er ietwat komisch uit maar het had weinig invloed op het spel. Slechts in één geval bood de berg

een duidelijk speltechnisch voordeel. Dat was als je iemand op die plek wilde passeren. Je speelde de bal aan de bergkant langs de tegenspeler, liep zelf aan de andere kant door en ving daar de langzaam naar beneden rollende bal weer op, een passeertechniek die men zelfs bij hele grote voetballers nooit zal kunnen aanschouwen.

Niet ons grote gezin met zijn betrekkelijk talrijke contacten, ook niet de lagere school waar kinderen van verschillende leeftijd en van uiteenlopende maatschappelijke herkomst elkaar troffen, maar dat charmante terreintje aan de voet van de molenberg deed mij, zij het wat eenzijdig, kennismaken met het gewone leven. Die ontmoeting voltrok zich al spelende, was daarom nooit echt pijnlijk, hoewel pijn natuurlijk niet ontbrak.

Lichamelijke pijn. Op het veld speelden tijdens de partijjes-met-twee-jassen-als-doelpaal groten en kleinen door elkaar, een vaste kern van jongens uit de buurt of vriendjes daarvan. Als buitenstaanders zich aanmeldden ("mag ik meedoen?"), besliste soms de "eigenaar" van het terrein (een van mijn broers of ik) maar meestal de eigenaar van de bal. Zijn selectiecriteria berustten niet op leeftijd, al waren er natuurlijke grenzen. Hij keek veel meer naar voetbalcapaciteiten en verder naar het gezicht en ook wel een beetje naar herkomst ("jij bent er een van..., is het niet? Ga dan maar met je eigen soort voetballen!"). Doorslaggevend was echter de getalssterkte in het veld. Als we met zeven tegen zes speelden mocht hij er meteen in. Waren de partijen gelijk dan moest hij vaak wachten totdat er zich nog een gegadigde aanbood, zodat het evenwicht gehandhaafd bleef. Werkelijk geheel waardeloze kandidaten werden niet geacht wat dan ook te verstoren. Hun wachttijden waren kort want of ze binnen of buiten de lijnen stonden maakte weinig verschil.

Ik was niet alleen klein toen ik klein was maar ook nog toen ik bij de groten ging horen. Dat betekende dat ik hij het duwen trekwerk meestal het onderspit moest delven. Daarom

meed ik het "varren", een woord dat bij ieder partijtje veelvuldig over het veld schalde: je moet niet zo varren, je bent een grote var, hou 'ns op met dat varren. Natuurlijk kreeg ik toch op gezette tijden mijn portie blauwe schenen thuisbezorgd, maar de pijnlijkste herinnering bewaar ik niet daaraan maar aan de bal.

We speelden met ballen in allerlei soorten en maten en, zou ik bijna zeggen, vormen. Ronde waren de meest courante, maar er waren ook projectielen bij die meer weg hadden van een paprika, vooral als de naden begonnen los te laten en de rose binnenbal naar buiten pulde. Een grote leren bal op je kleine hoofd krijgen of nemen, dat deed pijn. Was zo'n bal nat, dan keek je heel even tegen een sterrenhemel aan en was zo'n grote leren bal nat en kreeg je precies de veter op je voorhoofd, dan volgde na de sterrenhemel soms een totale zonsverduistering.

Als er te weinig jongens waren, gingen we goaltje trappen. Iemand moest in het doel, de anderen losten schoten vanaf een afstand die de keeper steeds deed uitroepen: durf je wel, kun je wel! Meestal week een van ons uit naar de linker- of rechterflank om de bal voor te zetten.

Hoewel het verrichten van zweefduiken en safes veel aantrekkelijks had, stond ik liever niet in de goal. Een knal op je maag was niet leuk en voortdurend de over- of ingeschoten ballen ophalen was helemaal niet leuk. Toch stond ik als het mijn beurt was tussen de jassen en nam voor de rest plaats in het centrum of op de flank. Voor een van de twee laatste posities had ik toen nog geen voorkeur. Naarmate ik ouder werd, week ik steeds meer uit naar de eenzame post aan de zijlijn om vandaaraf de anderen met lekkere voorzetjes te bedienen.

Als de keeper bij het goaltje trappen de bal weer in het spel bracht, gooide hij als het een beetje een fatsoenlijke keeper was die naar een van ons toe. Hij bepaalde dus wie er een

bal kreeg en wie niet. Hij bepaalde dat niet louter op voetbal-technische gronden. Als hij je niet mocht, kreeg je geen bal. Je stond dan buitenspel en dat kon heel pijnlijk zijn.

Een soortgelijke ervaring kon je deel zijn als er een partijtje werd gespeeld. Voor het samenstellen van de twee ploegen werd "afgetreden": twee jongens liepen naar elkaar toe door een hele of halve voet voor de andere te zetten. Als ze vlak bij elkaar waren mocht degene die als laatste een hele of halve voet kon plaatsen, met het kiezen van de spelers beginnen. Wie de eerste keus had, nam natuurlijk de beste voetballer als eerste. De zwakken kwamen pas aan het einde aan de beurt. Ze wisten dat natuurlijk en waren vaak niet erg geïnteresseerd in het kiezen van de teams: ze hoorden het wel. Voor de sterken was het feit dat men snel gekozen werd een bevestiging van werkelijke of vermeende capaciteiten. Bleef die bevestiging uit, dan was er teleurstelling en frustratie.

Er werden in het weitje ook echte wedstrijden gespeeld en de club DVO (Door Vrienden Opgericht) had er haar thuishaven. Deze club was, als ik het wel heb, in het begin van de jaren dertig opgericht door de generatie van mijn oudste – later gestorven – broer. Het was een buurt- en vriendenclub voor jongens die nog naar de lagere school gingen. Er waren in Wijchen verschillende van deze buurtclubs maar die van de molenberg had, zeker in een bepaalde periode, de meeste allure. We hadden een eigen uitmonstering, rood-wit shirt en witte broek, een eigen vlag, een eigen terrein (het weitje van mijn ouders) en als je het wat ruim zag een eigen kleedkamer (ons achterhuis). De banden tussen DVO en ons gezin waren derhalve zeer nauw. Toen een van mijn broers op een gegeven moment van DVO naar TOP overstapte, werd dit door de familie gevoeld als een vaandelvlucht.

Ik bewaar aan DVO de beste herinneringen. Als voetbalclub maar ook als inspiratrice van kameraadschap, hulpvaardigheid en samenwerking.

Dat laatste manifesteerde zich vooral als er een echte wedstrijd op komst was. Wij, de spelers van het eerste en enige elftal, deden alles zelf. We trokken lijnen van gebluste kalk of natgemaakt zaagsel, we tikten palen op de kop, groeven die in de grond, timmerden de dwarslatten erop en toen met de Engelse, Amerikaanse en Canadese bevrijders ook de camouflagenetten in ons land kwamen, hingen we die op aan de zelfgemaakte doelen.

Dan lag op de stille zondagmorgen het veld uitgetekend tegen de berghelling te wachten. Die aanblik en dat heerlijke moment van net even voor de schepping.

's Middags traden de elftallen aan. Zij hadden mij tot aanvoerder gekozen. Waarom? De nauwe band met het veld? Voetbalcapaciteiten? Schoolprestaties? Een zeker evenwicht in doen en laten? Waarschijnlijk dat alles tezamen. Maar niet: aanvoederscapaciteiten. Die waren ook niet nodig. Kiezen voor kruis of munt, voor wind mee of wind tegen, dat kon iedereen. Toen ze een keer wel nodig waren werd ik onmiddellijk ontmaskerd als een bang niet tegen grote monden opgewassen jongetje.

Er was voor buurtclubs een voetbalcompetitie georganiseerd. We speelden een uitwedstrijd tegen de "Valendries". Tot kort voor het einde was het 1 – 1. Een aanval van de Valendries. Gerommel in het strafschoopgebied. Iemand schiet maar mist. Naast het doel staat een man met een fiets. Via die fiets springt de bal weer in het veld. Een speler van de Valendries pikt hem op en scoort. De scheidsrechter heeft niets gezien of wil niets zien. We verliezen met 2 – 1.

Na de wedstrijd moet ik een formulier tekenen waarop de uitslag staat. "Tekenen". "Niet tekenen". Men dromt samen, de gemoederen zijn verhit. Ik teken. "Stommeling". Ik barst in tranen uit en heb spijt dat ik getekend heb. Appie neemt me achter op zijn fiets mee naar de competitieleider. We willen de zaak terugdraaien. Het is te laat. Ik heb getekend.

EPILOOG

Het is zondagmorgen, laten we zeggen half twaalf. In de huiskamer de geur van koffie en van sigaren. Willem II Patria. Ik ben zeven jaar. Zacht zeer blond haar, tener gezicht, bruine ogen. Ik draag kniekousen en een korte broek. Ik loop de huiskamer uit de gang op. De deur van de keuken staat open. Mijn moeder maakt het middagmaal klaar. Ik ga de deel op. Daar staat het kleine fietsje. Een doortrapper. Voorzichtig voer ik de fiets naar buiten: er mogen geen krassen komen op de witgekalkte muur en de groengeverfde deur.

Het is eind juni. Laten we zeggen dat de zon volop schijnt – want over de stoep valt de schaduw van de lindeboom – en dat de temperatuur zeer aangenaam is – want ik draag niet alleen een korte broek maar ook een katoenen bloes met lichtblauwe en witte banen. En 's winters? Wat 's winters? Het is geen winter.

Ik stap op de fiets en rijd over het trottoir de straat op, een eindje verder weer over het trottoir en terug naar het grote erf voor het huis. Het is zondagmorgen. Het is stil. Ik rijd nog twee keer hetzelfde rondje, maar de tweede keer probeer ik zo dicht mogelijk de muren en afrasteringen te volgen: langs de groene garagedeuren, scherp naar rechts waar dat kleine blinde stukje muur ligt – altijd in de schaduw, altijd koel –, langs het pakhuis, dan naar rechts tot bij het afdak waar het zo moeilijk manoeuvreren is dat ik bijna van de fiets val, langs een stuk muur, weer negentig graden naar rechts, voorbij de groene ijzeren roldeuren van het kalihok en het bloemhok, langs het kantoortje en tenslotte scherp naar links langs de heg tussen de tuin en het erf. Nu herhaal ik het 'rondje' over trottoir en straat niet meer. Ik ga rechtsaf, steek het kruispunt over – er is niemand op straat – en rijd het molenpad op. Ik houd helemaal links aan, daar waar de met stenen en keien verharde weg overgaat in een met gras begroeide aarden wal. Hier is het wegdek het egaalst. De eerste tien meter kan ik niet boven het talud uitkijken. Ik zie alleen de grasgroene wanden en daarin paardebloemen.

Ik fiets verder naar boven. Nu kan ik over de zijkant heen-kijken. Links struiken. Hangen in de acaciastruiken nog die witte sterk riekende bloemtrossen? Vormen zich in het eikenhakhout al die kleine eikels met zo'n koddig petje op het hoofd? Het seizoen is gegeven dus dat moet ieder voor zich maar uitmaken. Rechts de zachte glooiing van de molenberg, uitlopend in het weiland met het voetbalveld.

Ik ben op de trappers gaan staan. Niet dat het hier zo sterk stijgt, maar ik wil uitdrukking geven aan een groot gevoel van zekerheid en kalmte. Ik kan harder, maar ik druk bijna loom de trappers naar beneden.

Nu ben ik boven, rijd naar rechts en maak een ronde op het kleine plateau vóór de garage-ingang van de molen. Voor de tweede ronde blijf ik nog op het plateau doch beschrijf nu een acht. Er liggen sintels en de grond is vlak. Dan steek ik over naar de smalle strook tussen het struikgewas en de voet van de kunstmatige berg waarop de molen staat. Hier is de grond zacht – graszoden – en enigszins aflopend. Ik laat mij een klein stukje naar beneden glijden, stuur dan links de bosjes in, de takken slaan me tegen de benen en met een kleine schram op de linker knie kom ik de bosjes weer uit. Ik stap af, leg de fiets op de grond en beklim het laatste, steile stuk van de molenberg. Nu sta ik aan de voet van de molen.

Laten we zeggen dat het nu kwart voor twaalf is, eind juni, zonnig en warm en laten we ook afspreken dat het windstil is. Dat komt op die plek maar een keer per jaar voor. Vandaag. Er fladdert een vlinder tussen het hekwerk van een van de wieken. Ik nader die wiek, kijk omhoog. Het is alsof het hele bovenstuk van de molen door de lucht zeilt, langzaam en vastberaden. Ik word er duizelig van en loop nu rond. Ik loop niet gewoon rond. Ik wip de palen op en af die in een kring om de molen staan en die dienst doen bij het kruien van de molen. De strakgespannen stalen kabel die van het kruiwiel naar zo'n kruipaal loopt, beroer ik met mijn hand. Dan probeer ik op de kabel te lopen. Na een meter val ik eraf.

Ik zie ons huis. Ik zie de toren van het kasteel boven grote eiken uitsteken. Ik zie het station en de spoorlijnen die in het landschap verdwijnen. Veel groen.

Ik ben zeven jaar en ga op een van de kruipalen zitten.

Dan loop ik weer naar mijn fietsje en rijd naar huis.

Beschikbaar gemaakt door de
[Stichting Vrienden Museum Kasteel Wijchen](#)

